

PREKMURSKI DEL BEKSINSKEGA ARHIDIAKONATA DO LETA 1400

Ivan Škafar

UVOD

Beksinski arhidiakonata je eden izmed štirinajstih arhidiakonotov zagrebske škofije, ki jih naštevajo statuti zagrebskega kapitlja leta 1334 in papeški desetinski popisi iz istega časa. Hrvatski zgodovinar in arhivar dr. Josip Buturac pravi leta 1944: „Nitko još nije ozbiljnije obrađivao poviest vrbovečkog, varaždinskog i beksinskog arhidakonata, premda za njih ima obilje izvora”.¹

Od *hrvatskih* zgodovinarjev so pisali o beksinskem arhidiakonatu Šišić, Kerčelić, Rački, Tkalčić, Ivančan in Buturac. Ferdo Šišić je v svoji *Povijesti Hrvata* (1925) obravnaval tudi vprašanje meja zagrebske škofije na severu ter nastanek beksinskega arhidiakonata.² Ljudevit Ivančan je v svojem delu „Podatci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193–1924” pisal tudi o beksinskih arhidiakonih. Baltazar Adam Kerčelić v svoji zgodovini „*Historia ecclesiae Zagrebiensis*” podčrtuje pripadnost beksinskega arhidiakonata zagrebski škofiji, kar dokazuje z objavo popisov beksinskih župnij iz leta 1334 in 1501, listine cesarja Sigismunda iz leta 1398 ter nekaterih virov o beksinski desetini in beksinskih arhidiakonih.³ Razne srednjeveške popise beksinskih župnij so razen Kerčelića objavili še Franjo Rački,⁴ Ivan Tkalčić⁵ in Josip Buturac.⁶

O beksinskem arhidiakonatu so največ pisali *madžarski* zgodovinarji. Tivadar Ortvyaj je v „*Cerkveni geografiji Madžarske*” obravnaval obstoj beksinskega arhidiakonata v

1 Buturac Josip, Popis župa zagrebačke biskupije od god. 1334. – Kulturno poviestni zbornik zagrebačke nadbiskupije. U spomen 850. godišnjice osnutka. I. dio. Uredio dr. Dragutin Kniewald. Zagreb 1944, str. 411. – *Navajam*: Buturac, Popis.

2 Šišić Ferdo, Geschichte der Kroaten. Zagreb 197, str. 349. – Isti, Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara. Svezak I. (Knjiga I. – III.) Zagreb 1925, str. 619. – *Navajam*: Šišić, Povijest Hrvata I.

3 Kercselich Balt. Adam, Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis partis I. tomus 1. Zagrabiae 1770. – *Navajam*: Krčelić, Hist. eccl. zagr.

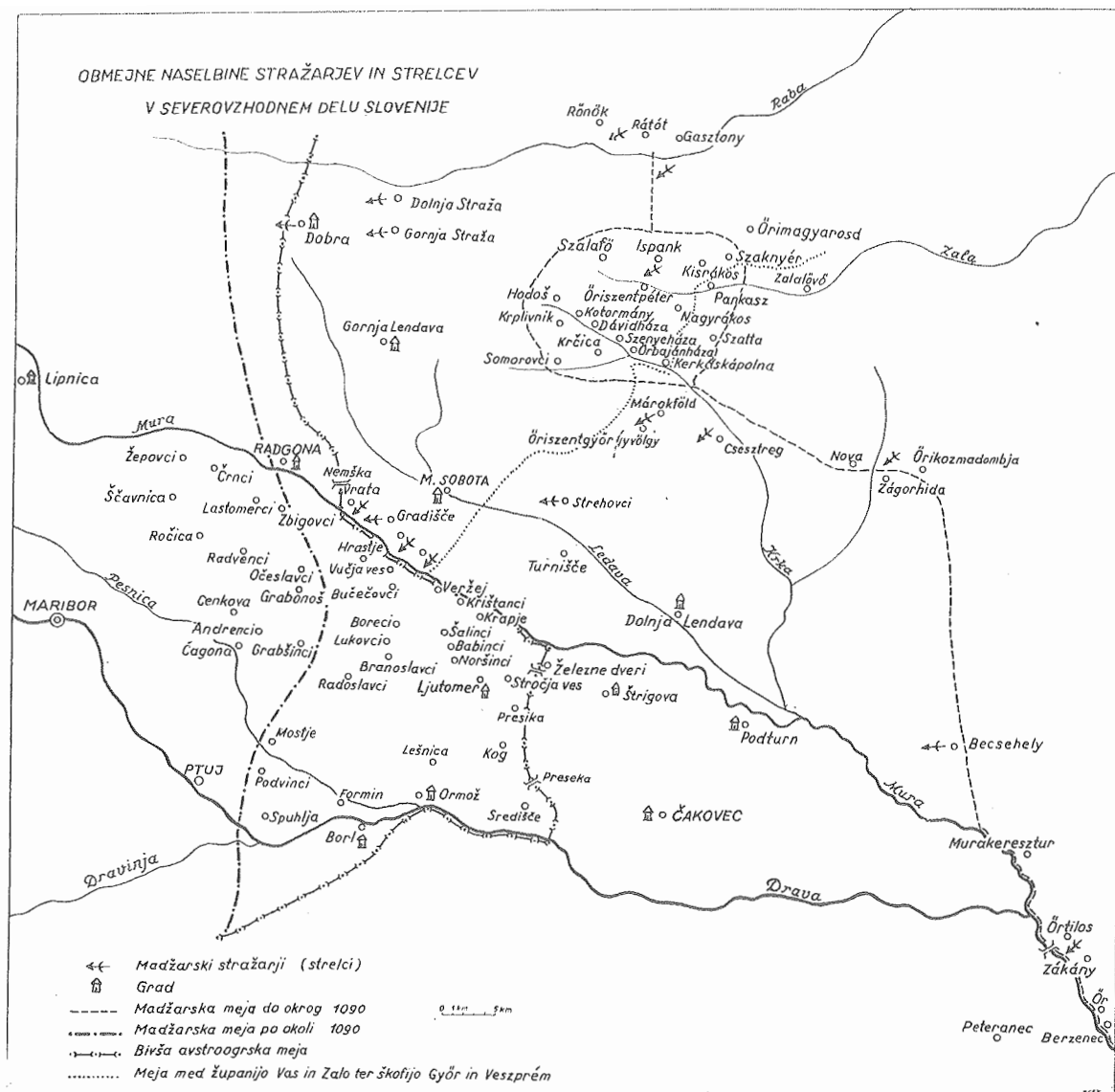
4 Rački Franjo, Popis župa zagrebačke biskupije 1334 i 1501 godine. – Starine Jugoslavenske akademije. IV. Zagreb 1872, str. 225–226. – *Navajam*: Rački, Popis.

5 Tkalčić Ivan, Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis. II. Zagrabiae 1874, str. 95. – *Navajam*: Tkalčić, Mon. episc. zagr.

6 Buturac, Popis, str. 448–451.

XIII. in XIV. stoletju ter pisal o beksinskih župnijah iz leta 1334.⁷ Z vprašanjem nastanka beksinskega arhidiakonata se je bavil tudi eden izmed vodilnih madžarskih zgodovinarjev János Karácsonyi (+1929 v Nagyvaradu) v dveh svojih razpravah. V prvi očrtuje meje Madžarske za časa kralja Štefana I. (995–1038),⁸ v drugi razpravi pa rešuje vprašanje pripadnosti Slavonije za časa kralja Ladislava I. (1077–1095), ko jo je ta zasedel.⁹ V „Zgodovini reda sv. Frančiška na Madžarskem” govori Karácsonyi tudi o frančiškanski postojanki v Semenju (Szemenye), kraju na ozemlju prekmurskega dela beksinskega arhidiakonata.¹⁰ Karácsonyijeve izsledke o nastanku beksinskega arhidiakonata je povzel vodilni madžarski zgodovinar Bálint Hóman v svoji obširni „Madžarski zgodovini”,¹¹ István Kniezsa v knjigi „Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert”, József Holub in drugi mlajši madžarski zgodovinarji. J. Holub, univ. profesor v Pečuhu (Pécs), je v svoji „Zgodovini županije Zala v srednjem veku” posvetil posebno poglavje beksinskemu arhidiakonatu kot delu zagrebške škofije ter razpravlja o prekmurski in međimurski desetini v srednjem veku.¹² Jožef Pehm je kot opat in župnik v glavnem mestu zalske županije, v Zalaegerszegu, leta 1934 izdal knjigo, v kateri opisuje življenje in dobo vespremskega škofa Martina Birója (1745–1762).

- 7 Ortway Tivadar, Geographia ecclesiastica Hungariae ineunte saeculo XIV° e tabulis Rationes collectorum pontificorum a. 1281–1375. referentibus eruta digesta illustrata. II. Budapestini 1892, str. 728–734. — *Navajam*: Ortway, Geogr. eccl. Hung. II. — Prvi del je izšel leta 1891. Madžarski naslov: Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején.
- 8 Karácsonyi János, Halovány vonások hazánk Szent István korabeli határaitól. (Splošni obrisi naše domovine za časa sv. Štefana.) Századok. A. Magyar Történelmi Társulat folyóirata. XXXV. Budapest 1901, str. 1039–1058. — *Navajam*: Karácsonyi, Halovány vonások.
- 9 Karácsonyi János, Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. (Sv. Ladislav osvoji staro Slavonijo). Értekezések a történeti tudományok köréből. XXIV., 2. szám. Budapest 1916; — Posebni odtis. — *Navajam*: Karácsonyi, Szent László.
- 10 Karácsonyi János, Szent Ferenc rendjének története Magyarországon. (Zgodovina reda sv. Frančiška na Madžarskem). I. Budapest, 1929. — *Navajam*: Karácsonyi, Szent Ferenc.
- 11 Hóman Bálint és Szekfű Gyula, Magyar történet. (Madžarska zgodovina). I. kötet. írta Hóman Bálint. Budapest 1935. — *Navajam*: Hóman, Magy. Tört. I.
- 12 Kniezsa István, Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert — Archivum Europae Centro-orientalis. IV. Budapest 1938. — *Navajam*: Kniezsa, Ungarns Völkerschaften. — Nekateri drugi madžarski znanstveniki, ki so razpravljali o madžarskih mejah in stražarskih naselbinah: Belitzky János, Nyugatmagyarország védelmi rendszere és határőrségei a középkorban. (Obrambni sistem zapadne Madžarske in njene obmejne straže v srednjem veku). Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve. Wien 1934. — Moór Elemér, Zur Siedlungsgeschichte der deutsch-ungarischen Sprachgrenze. Ungarische Jahrbücher, IX. Berlin-Leipzig 1929, str. 41–67, 230–255. — Isti, Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged 1936. — Isti, Gyepüvédelem és településtörténet. (Obramba gyepüja in zgodovina naselitve. Népünk és nyelvünk. X. Szeged 1938, str. 113–139. — Kring Miklós, A magyar államhatár kialakulásáról. (O razvoju madžarske državne meje). Bécsi Magy. Tört. Int. Ekv. Wien 1934. — Holub József, Zala megye története a középkorban. (Zgodovina zalske županije v srednjem veku). I. Pécs 1929. *Navajam*: Holub, Zala megye tört. Drugi in tretji sta v tipkopisu v arhivu zalske županije v Zalaegerszegu. Obravnava v abecednem redu vse naselbine v zalski županiji do leta 1525. — Isti, A beksényi főesperesség. (Beksinski arhidiakonata). Šišicev zbornik. Uredil Grga Novak. Zagreb, 1929. str. 299–307. — Isti, A királyi vármegyék eredete. (Izvor kraljevih županij). Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján. II. Budapest 1938, str. 71–106. — Tagányi Károly, Gyepü és gyepuelve. Magyar Nyelv. Budapest 1913. — Isti, Alte Grenzschutz-Vorrichtungen und Grenz-Oedland: gyepü und gyepuelve. Ungarische Jahrbücher I. Berlin–Leipzig 1921, str. 105–121. — Deér József, A magyarság a nomád kultúrközösségben. Budapest.

V posebnem poglavju obravnava Birójeve boje z Zagrebom zaradi meja med obema škofijama. V osvetlitev tega vprašanja seže tudi v preteklost.¹³

Po zasedbi Međimurja leta 1941 po Madžarih sta izšli dve pomembnejši razpravi o međimurskem vprašanju. Leta 1942 je József Fára, glavni arhivar v Budimpešti, podal „Kratki pregled zgodovine Međimurja“. Obravnava v glavnih obrisih razen međimurske politične zgodovine tudi cerkveno ter pripadnost tega ozemlja ob nastanku vespremske in zagrebske škofije in v poznejših stoletjih.¹⁴ – O državni meji Međimurja v zgodovini madžarsko-hrvatskih odnosov razpravlja istega leta (1942) tudi Miklós Kring. Govori o politični in cerkveni pripadnosti ozemlja beksinskega arhidiakonata.

13 Pehm Jozsef, Padanyi Biro Marton veszpremi puspok elete es kora. (Življenje in doba vespremskega škofa Padanyi Martina Biroja). Zalaegerszeg 1934, str. 274–298. *Navajam*: Pehm, Padanyi Biro.

14 Fára József, Muraköz történetének rövid foglalata. (Kratki pregled zgodovine Međimurja). Dunántúli szemle. IX. Szombathely 1942, str. 101–123. – *Navajam*: Fára, Muraköz.

* Zemljevida je zastonj dobrohotno narisal kartograf gospod Milan Verk, za kar se mu tukaj najiskrenejše zahvaljujem.

predvsem Međimurja, od prihoda Madžarov v Panonijo do najnovejših časov. Z novimi razlogi skuša med drugim tudi podpreti stališče škofa Birója, Ortwaya in Pehma, da je namreč ozemlje beksinskega arhidiakonata v začetku spadalo k vesprenski škofiji in ob ustanovitvi zagrebške škofije ni bilo priključeno k Zagrebu.¹⁵

O starejši prekmurski cerkveni zgodovini, to je o zgodovini ozemlja na levi strani Mure, ki je spadalo k zagrebški škofiji, je od *Slovencev* prvi pisal Jožef Košič, prekmurski župnik na Gornjem Seniku v anonimnem delu „Starine železnih in salajskih Slovencev“, ki so nastale v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja.¹⁶ V poglavju „Ogrski Slovenci“ govori tudi Josip Gruden v svoji „Zgodovini slovenskega naroda“ med drugim tudi o cerkveni pripadnosti prekmurskih Slovencev za časa ustanovitve györkse in vesprenske škofije.¹⁷ Tako Košič kot Gruden se omejujeta le na prekmurske Slovence. O istem predmetu je na kratko pisal tudi Matija Slavič.¹⁸ Največ tega gradiva je od Slovencev zbral Fran Kovačič v kaptolskem arhivu leta 1926. Govori o prekmurski topografiji in zemljiških gospodih na tem ozemlju v XIII. in XIV. stoletju, o desetini zagrebškega in čazmanskega kapitlja v Prekmurju, o prekmurskih župnijah leta 1334 in 1501 ter o vizitacijskih zapisih iz XVII. in XVIII. stoletja.¹⁹ Med Slovenci je najobširneje obravnaval nastanek madžarske meje med Rabo in Dravo Milko Kos, isto in cerkveno-upravno pripadnost tega ozemlja v Prekmurju pa Ivan Zelko^{19a} ter Bogo Grafenauer.^{19b}

Pričujoča razprava obravnava zgodovino prekmurskega dela beksinskega arhidiakonata do konca XIV. stoletja. V njej so strnjene in izpopolnjene izsledki madžarskih, nemških, hrvatskih in slovenskih zgodovinarjev ter uvrščeni v harmonično celoto. Probleme je treba osvetliti tako z zrelišča madžarske in nemške kot hrvatske in slovenske zgodovinske vede ter jim najti rešitev, ki je v soglasju z zgodovinskimi dejstvi. Glavno oporo pri tem nudi XIV. stoletje s popisi župnij in drugimi viri. Iz tega stoletja so namreč ohranjeni prvi popisi župnij tako v vesprenski kot v zagrebški škofiji, oziroma v zalskem in beksinskem arhidiakonatu in je tako možno prvič od ustanovitve zagrebške škofije

15 Kring Miklós, A muraközi országhatár a magyar–horvát viszony történetében. (Državna meja Međimurja v zgodovini madžarsko–hrvatskih odnosov). Budapest 1942. – *Navajam*: Kring, A muraközi országhatár.

16 (Košič Jožef), Starine železnih in salajskih Slovencev. Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. Objavil in pripombe pridelal dr. J(osip) Gruden. Časopis za zgodovino in narodopisje XI. Maribor 1914, str. 93–154. – *Navajam*: Košič–Gruden, Starine.

17 Gruden Josip, Zgodovina slovenskega naroda. Celovec 1911–1916.

18 Slavič Matija, Prekmurje. Ljubljana 1921.

19 Kovačič Franc, Gradivo za prekmursko zgodovino. Časopis za zgodovino in narodopisje XXI. Maribor 1926, str. 1–20. Kos Milko, K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo. Časopis za zgodovino in narodopisje. XXVIII. Maribor 1933, str. 144–153.

19a Zelko Ivan, Murska Sobota kot sedež arhidiakonata in cerkveno–upravna pripadnost Prekmurja v srednjem veku. Kronika. XI. Ljubljana 1963, str. 38–42. – Isti, Cerkvenozgodovinska vprašanja ob novih dognanjih o družbeni in kolonizacijski zgodovini turniške prazupnije. Bogoslovni vestnik XXXV. Ljubljana 1975, str. 453–459. – Isti: Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju. Zbornik od 750-letnici mariško-fije. Maribor 1978, str. 103–119. – *Navajam*: Zelko, Zgod. pregled.

19b Grafenauer Bogo, Zgodovina slovenskega naroda. II. Ljubljana 1965, str. 140–144, 170–172, 176–177, 231, 234–235, 255–256. *Navajam*: Grafenauer, Zgod. slov. naroda II.

točno ugotoviti obseg ozemlja te škofije na levi strani Mure. To dejstvo pomaga skupaj s skromnejši podatki iz prejšnjih stoletij ugotoviti, da je to ozemlje imelo isti obseg že ob ustanovitvi zagrebske škofije leta 1094. Zgodovinski dogodki so v vzročni zvezi. Poznejši viri pojasnjujejo prejšnje in pomagajo reševati nerešena vprašanja daljnje preteklosti. V ta namen bo potrebno se ozreti tudi v XVI. in XVII. stoletje, kakor je to v primeru ubikacij zagrebških prekmurskih župnij iz leta 1334. Tako nudi posebno XIV. stoletje trdno osnovo za pravilno razumevanje dogodkov in zgodovine tega arhidiakonata v XII. in XIII. stoletju in tudi po XIV. stoletju.

Ta sedanjí sestavek govori o beksinskem arhidiakonatu kot takem in sicer v petih poglavjih:

1. Ime beksinskega arhidiakonata.
2. Kraj, po katerem je dobil svoje ime.
3. Arhidiakoni tega arhidiakonata.
4. Beksinski arhidiakonot kot sporno ozemlje.
5. Meje beksinskega arhidiakonata v odnosu do obmejnih stražarskih naselbin.

Sledila bosta še sestavka o župnijah na tem ozemlju v tej dobi ter o *desetini*, ki jo je dobival zagrebški kaptol s tega predela zagrebske škofije.

1. IME BEKSINSKEGA ARHIDIAKONATA

Beksinski arhidiakonot in arhidiakon se imenujeta v *latinskih* virih v XIII. stoletju z imenom „de Becchun”,²⁰ „de Bexin”²¹ ter „de Bekchin”.²² V XIV. stoletju se največkrat imenuje „de Bexin”,²³ potem „de Bekchin”,²⁴ „de Bekchyn”,²⁵ „de Be-

20 1278: Tkalčić, Mon. episc. zagr. I. Zagrabiae 1873, str. 194.

21 1278: Tkalčić, Mon. episc. zagr. I, str. 196.

22 1284: Smičiklas Tadija, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. VI, str. 468. – *Navajam*: Smičiklas, Cod. dipl.

23 1333: Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Tomus primus. Rationes collectorum pontificorum in Hungaria 1281–1375. Pesty Frigyes – Fejérpataki László. Budapestini 1887. str. 164. *Navajam*: Mon. Vat. Hung. I. – Smičiklas Tadija, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. X. Zagreb 1912, str. 46. *Navajam*: Smičiklas, Cod. dipl. – 1334: Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 31. – 1357: Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 412. – 1359: Smičiklas, Cod. dipl. XII., str. 550. A. Bossányi, Regesta supplicationum II. Budapest 1918, str. 350. – 1359: Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 556, 604. – 1360: Smičiklas, Cod. dipl. XIII, str. 42. Bossanyi, Reg. sup. II, str. 388. – 1374: Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 34. – 1378: Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 397, 419. – 1389: Tkalčić Ivan, Monumenta historica lib. et reg. civitatis Zagrabienensis metropolis regni Croatiae IX, str. 22. *Navajam*: Tkalčić, Mon. civ. zagr. – 1393: Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 347. – 1394: mon. Vat. Hung. Series I. Tomus tertius. Bullae Bonifacii IX. P.M. 1389–1396. Budapestini 1888, str. 251. Pars altera 1396–1404 je izšla isto tam leta 1889. Oba obširna dela je pripravil Vilmos Fraknói. *Navajam*: Bullae Bonifacii IX. – 1396: Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 374, 375. – 1397: Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 376, 380, 386 in 387.

24 1334: Tkalčić: Mon. episc. zagr. II, str. 58, 65, 93, 95. – Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 200.

25 1334: Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 58, 95, 225. – 1352: Smičiklas. Cod. dipl. XII, str. 131.

xyn”,²⁶ „de Bexino”²⁷ ter „de Brixini”.²⁸ V papeških desetinskih popisih se leta 1333 in 1334 imenujejo sacerdotes de Bexin, de Sexin, Borienses, de Bozyn, de Bozin.²⁹ Že Ortway opozarja, da je pod „duhovniki de Bexin, de Sexin” itd. treba razumeti duhovnike beksinskega arhidiakonata. V začetku XV. stoletja se beksinski arhidiakon imenuje „de Beschin”,³¹ „de Bexen”³² in „de Bexin”.³³

V statutih zagrebškega kaptola se omenja leta 1335 in 1337 „cultellus de Bexin”, to je beksinsko desetinsko okrožje ali okraj.³⁴ Pod besedo „cultellus” je treba razumeti ozemlje beksinskega arhidiakonata.³⁵

Med *madžarskimi* zgodovinarji je Ortway rabil tudi v madžarskem besedilu izraz „bexini”, na primer „Bexini föesperesség” (=beksinski arhidiakon).³⁶ Karácsonyi že rabi naziv „bekcsényi föesperesség”.³⁷ Tako ga tudi drugi madžarski zgodovinarji in znanstveniki v svojih delih splošno imenujejo, npr. Hóman, Holub, Kniezsa, Pehm, Fára in Kring ter drugi.

Hrvati međimurski del beksinskega arhidiakonata, ki je ob ustanovitvi sombotelske škofije (Szombathely) leta 1777 še naprej ostal v zagrebški škofiji, imenujejo „Bekšinski” arhidiakon.³⁸ Isti naziv Hrvati rabijo, ko je govor o beksinskem arhidiakonatu v srednjem veku, ko sta bila oba dela – prekmurski in međimurski – združena.³⁹

Od *Slovencev* naziva ta arhidiakonatski Gruden „bexinski arhidiakonatski”. Torej rabi latinsko obliko.⁴⁰ Slavič ga imenuje „beksinski” arhidiakonatski.⁴¹ Kovačič pa kot Hrvati: „bekšinski”.⁴² Milko Kos ga v svoji „Zgodovini Slovencev” (1955) ne omenja. Sedaj

26 1355: Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 304. – 1374: Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 41. – 1377: Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 331. – 1394: Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 351.

27 1374: Theiner Augustinus, Vetera Monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I. Romae 1863, str. 290. Drugi del je izšel v Zagrebu 1875. *Navajam*: Theiner, Mon. Slav. hist. – Smičiklas: Cod. dipl. XV, str. 9.

28 1366: Mon. Vat. Hung. I, str. 477.

29 Theiner, Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I. Romae 1859, str. 575. Drugi del je prav tako izšel v Rimu leta 1860. *Navajam*: Theiner Mon. Hung. hist. – Mon. Vat. Hung. I, str. 164, 166, 169, 171. – Smičiklas, Cod. dipl. X, str. 46, 48, 52, 55.

30 Ortway, Georg. eccl. Hung. II, str. 730.

31 1401: Bullae Bonifacii IX, II, str. 381.

32 1412: Thalóczy L. – Barabás Samu, Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus. Budapest 1910, str. 175.

33 1417: Tkalčić, Mon. civ. zagr. II, str. 22.

34 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 31–32. – Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 147, 150.

35 Ortway, Georg. eccl. Hung. II, str. 693.

36 Ortway, Georg. eccl. Hung. II, str. 693, 728 sl.

37 Karácsonyi, Halovány vonások, str. 1044.

38 Opći šematizam katoličke crkve u Jugoslaviji. Izradio dr. Krunoslav Draganović. Sarajevo, str. 24, 45.

39 Buturac, Popis, str. 411, 488.

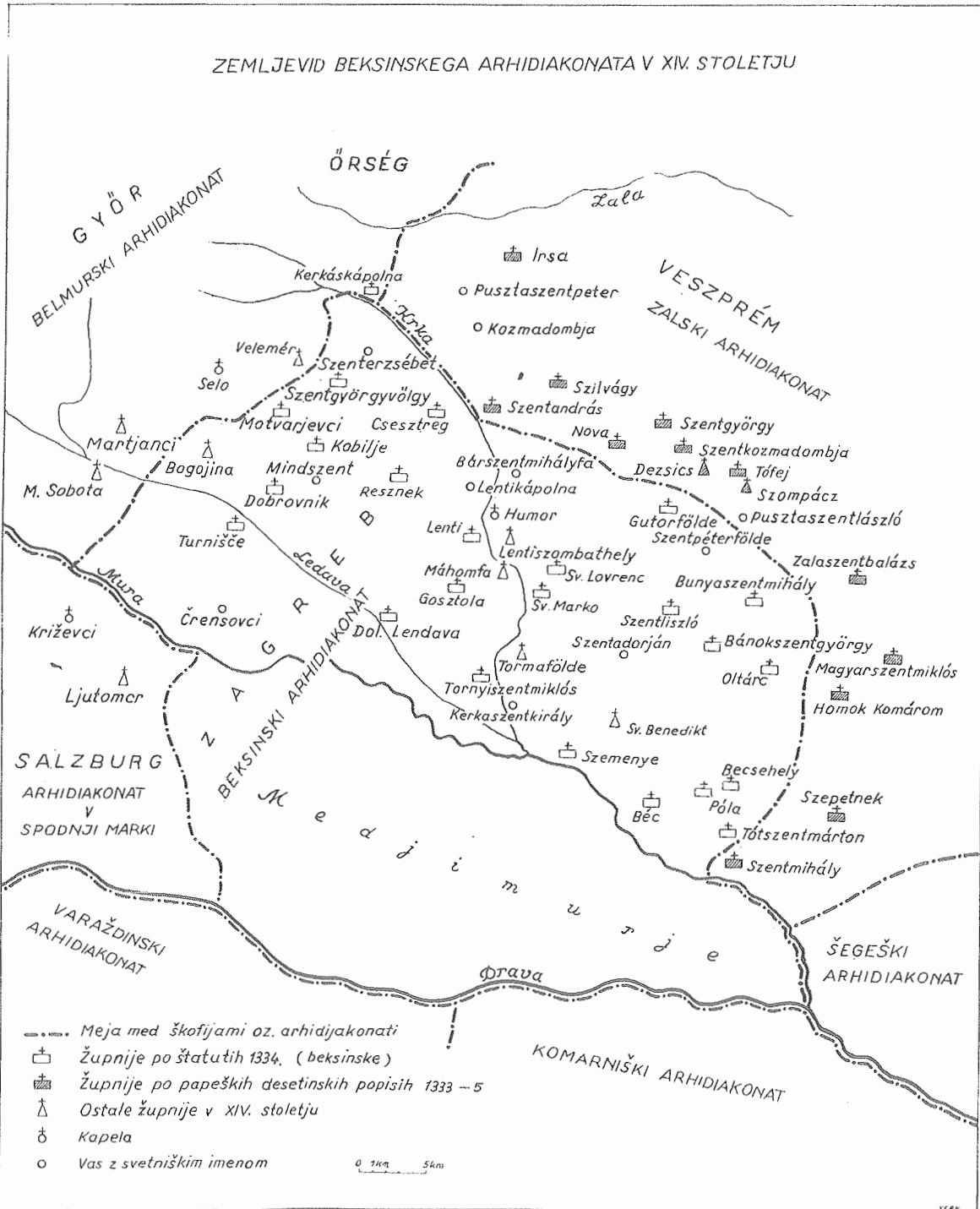
40 Košič-Gruden, Starine, str. 104, opomba.

41 Slavič, Prekmurje, str. 17.

42 Kovačič, Gradivo k prekm. zgod., str. 4.

pri nas sledimo Slaviču in rabimo poslovenjeno obliko „beksinski“, npr B. Grafenauer, I. Zelko in Jožef Smej.

Prvotno se je ime „beksinski arhidiaconat“ rabilo le za prekmursko ozemlje zagrebške škofije. Pozneje so mu bile pridružene tudi međimurske župnije, kot to spričujejo zagrebški statuti leta 1334: „... archidiaconu de Draua et Muracum. antequam fuisset ille unitus cum archidiaconatu de Bechin“.⁴³ Po Farlatiju se je ta združitve izvršila leta

43 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 58.

1314,⁴⁴ po Holubu pa pred letom 1278, ker se omenja to leto le beksinski arhidiakonat, međimurski pa nič.⁴⁵ V XIV. stoletju se večkrat imenuje s skupnim imenom: „de Bexyn ac inter Drauuam et Muram”.⁴⁶ Še celo v XIV. stoletju se večkrat pri nazivu „beksinski arhidiakonat” misli izrecno na prekmurski del, tako na primer v zadevi prekmurske desetine leta 1374.⁴⁷ Prav tako leta 1334 v statutih zagrebškega kapto-la.⁴⁸

2. KRAJ, PO KATEREM JE ARHIDIAKONAT DOBIL SVOJE IME

Ortvay pravi, da je pod nazivi Bexin, Bexen, Bekchin, Bacchun in Bozin razumeti kraj Bakša (Baksa) ob Krki.⁴⁹ Tudi naš slovenski zgodovinar Kovačič misli, da je župnija sv. Ivana „de Bekchin” iz leta 1334 istovetna z župnijo sv. Ivana v Bakši, ki se v kanonični vizitaciji iz leta 1698 omenja pri župniji Čestreg (Csesztreg): „Ecclesia deserta olim Parochialis S. Ioannis in Baxa”.⁵⁰ V XIV. stoletju se je Bakša imenovala „Boxafolua” ter je bila v lasti resneške rodbine (Resznek).⁵¹ Zdaj se ta kraj imenuje Zalabaksa.⁵² Spada v župnijo Csesztreg.

Po Csánkiju,⁵³ Karácsonyiju⁵⁴ in Holubu⁵⁵ je bil današnji Becsehely tisti kraj, po katerem je beksinski arhidiakonat dobil svoje ime. Holubu sledijo tudi Fára in drugi madžarski zgodovinarji.⁵⁶

V listinah srednjega veka ni najti sledu o kakšni cerkvi v Bakši, dočim se cerkev sv. Ivana „in Grehche prope Bekchyn” omenja že leta 1249.⁵⁷ V Becsehelyu se tudi v naslednjih stoletjih cerkev večkrat omenja. Tako ni nobenega dvoma, da je beksinski

44 Farlati Daniel, *Illyricum sacrum* V, str. 402. — Fejér György, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. VIII, str. 7, 12. — *Navajam*: Fejér, *Cod. dipl.*

45 Holub, *Zala megye tört.* I, str. 409. — Isti, *Šišićev zbornik* — 1929, str. 301. — Zelko napačno postavlja to združitev „v začetek 14. stoletja”. Zelko, *Zgod. pregled*, str. 111.

46 Smičiklas, *Cod. dipl.* XII, str. 304.

47 Smičiklas, *Cod. dipl.* XV, str. 9, 34.

48 Tkalčić, *Mon. episc. zagr.* II, 58.

49 Ortvay, *Georg. eccl. Hung.* II, str. 693, 732. — Révay nagy lexikona. II. kötet. Budapest 1911, str. 797–798.

50 Kovačič, *Gradivo k prekm. zgod.*, str. 7, 19.

51 Zala vármegye története. Oklevéltár. Szerkesztik Nagy Imre, Véghely Dezső és Nagy Gyula. Első kötet (1024–1363). Budapest 1886, str. 378, 605. *Navajam*: Zalai oklevéltár. Drugi zvezek (1364–1498) je izšel leta 1890 isto tam.

52 A szombathelyi egyházmegye névtára. Szombathely 1972, str. 141.

53 Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. III. Budapest 1897, str. 19, *Navajam*: Csánki Magy. tört. földr. Drugi zvezek je izšel leta 1894 v Budimpešti. — Isti: Kőrösmege (Županija Križevci). Értékezesek a történettudományi osztály köréből XV. str. 111. 116.

54 Karácsonyi, *Halovány vonások*, str. 1044. — Isti: *Szent László*, str. 119.

55 Holub, *Zala megye tört.*, str. 409. — Isti, *Šišićev zbornik* — 1929, str. 301.

56 Fára, *Muraköz*, str. 114.

57 Besedilo te listine objavim v drugem delu tega razpravljanja: pri župniji Gorica — Becsehely.

arhidiakonot prejel svoje ime po kraju Becsehely, ki se v latinskih listinah naziva Beschen, Bekchin, Bekchyn, Bekcheu, Boxse, Bekchunhel, Bekchen (pataka) itd.⁵⁸

Odkod to krajevno ime? Gyula Német,⁵⁹ profesor turške filologije na budipeštanski univerzi ter Holub⁶⁰ menita, da je ime „Bekčün“, „Bekčün“ najbrž turškega izvora in je ali izvedenka iz turške besede „bekči“ (straža) ali iz turške besede „beg“ (glavar, poglavar). V prvem primeru bi značilo isto kot madžarska beseda „ör“ (straža) in bi se izvajalo iz krajevnega imena, v drugem primeru bi se pa ime izvajalo iz osebnega imena. V prvem primeru, če je ime Becsehely nastalo iz besede „bekči“ – „or“, bi pomenilo, da je v tem kraju bila nekoč obmejna straža. Oba izraza se rabita v zmanjševalni obliki.

3. ARHIDIAKONI

V cerkvi ločimo dvojno hierarhijo, hierarhijo posvečevalne in hierarhijo vodstvene oblasti. Obe se delita po izvoru v božjepravno in cerkvenopravno. Ustanova arhidiakonov v katoliški cerkvi je cerkvenopravnega značaja. Arhidiakoni so bili deležni *vodstvene* oblasti v cerkvi.⁶¹ Prvotno je bil v vsaki škofiji le en arhidiakon. Concilium Seleuciense v Perziji (405–410) določa v 15. kanonu: „Singulis Episcopis in civitatibus suis unus archidiaconus sit distinctus“. Njihova oblast je bila v začetku poverjena (potestas delegata), pozneje je postala stalna (potestas ordinaria). Tridentinski cerkveni zbor je arhidiakonske pravice zelo omejil. V salzburški nadškofiji so na sinodi leta 1569 spremenili dotedanjo „iurisdictionem ordinariam“ arhidiakonov v „iurisdictionem delegatam“. Že v VIII. stoletju, posebno pa v XII. in XIII. stoletju, je bilo v večini nemških, francoskih in angleških škofij po več arhidiakonov. Vzroki temu so bili različni. Škofje so bili zaposleni tudi v svetnih službah, na dvoru pri vladarjih in tako večkrat tudi za dalj časa iz skorije odsotni. Zato so arhidiakoni oskrbovali versko življenje v škofiji. Ker je bilo ozemlje škofije navadno zelo obsežno, so ga razdelili v arhidiakonate in tako je arhidiakon postal neposredna vez med škofom in arhidiakonatom. Mnoge vojne so npravno življenje pri vernikih in duhovnikih zrahljale, zato so začeli imenovati arhidiakone škofove oči, srce, usta in roke, ki naj razvade zapazijo in jih odpravijo.⁶²

V zagrebški škofiji so bili arhidiakonati drugače urejeni kot arhidiakonati oglejskega patriarhata in salzburške nadškofije na Slovenskem. Pregled oglejskih in salzburških arhidiakonotov na slovenskem ozemlju pred jožefinsko uredbo nudi zelo pisano sliko. Imamo številne redovne – samostanske arhidiakonate (Stična, Kostanjevica, Bistra, Metlika, Gornji grad, Vetrinj, Podklošter, Belinj, Rožac in Možac), kapiteljske (Novo

58 Viri bodo navedeli pri župniji Gorica – Bechely.

59 Magyar nyelv. Budapest 1929, str. 121.

60 Holub, Zala megye tört. I, str. 409. – Isti, Šišićev zbornik – 1929, str. 301.

61 Sägmüller, Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts. Freiburg im Breisgau 1909, str. 35.

62 Binterim, Die vorzüglichsten Dnekwürdigkeiten der christkatholischen Kirche I, Mainz 1825, str. 393–395, 398, 403–406, 426. – Sägmüller, Lehrbuch des kath. Kirchen rechts, 420–422.

mesto, Tolmin, Čedad) in arhidiakonate, ki so jih upravljali svetni duhovniki (npr koroški, savinjski, kranjski, dolenski, ribniški, v Spodnji Marki). Lavantinski stolni prošt pri Št. Andražu je bil arhidiakon za Dravograd in župnije radeljskega (marenberškega) okraja. Sedež svetnih arhidiakonov je bil ali stalen (npr Ribnica), ali pa se je menjal. Arhidiakon je bil v tem primeru kak župnik v arhidiakonatu ali celo izven arhidiakonata. V arhidiakonatu v Spodnji Marki je bil arhidiakon npr tudi župnik v Radgoni in v Ptuju. V savinjskem arhidiakonatu so bili arhidiakoni župniki v župnijah Slovenske Konjice, Celje, Braslovče, Laško, Videm ob Savi, Sevnica, Ponikva, Hoče, Stari trg pri Slovenj Gradcu, Krško, Nova cerkev in Vuzenica. Včasih je bil savinjski arhidiakon kak župnik, ki je bival izven arhidiakonata, tako npr v Sv. Martinu pri Slovenj Gradcu, v Moravčah in celo v Ljubljani. V kranjsko-gorenjskem arhidiakonatu so bili arhidiakoni župniki v župnijah: Moravče, Kranj, Dob in Mengeš. Podobno je bilo tudi v dolenskem arhidiakonatu. – Ozemlje slovenskih arhidiakonotov je bilo ali strnjeno (npr tolminski, Ribnica, Bistra, Metlika), ali pa je obstajalo iz dveh ali še več med seboj ločenih delov (Stična, Kostanjevica, Novo mesto itd). Razen arhidiakonov se omenjajo od leta 1175 dalje v savinjskem in od leta 1163 v kranjskem arhidiakonatu tudi *dekani*. Dekani so bili arhidiakonovi namestniki. Služba dekana tudi ni bila navezana na določeno župnijo. V savinjskem arhidiakonatu so bili takšni dekani župniki v Slovenskih Konjicah, Pilštanju, Braslovčah, Kraljevcu, na Polzeli, v Sv. Ilju pri Ratečah (pri Zidanem mostu) in v Laškem.⁶³

V zagrebški škofiji so kanoniki bili arhidiakoni in so bivali v Zagrebu na kaptolu. Ozemlje arhidiakonotov, ki jih je bilo že v XIII. in XIV. stoletju štirinajst, je bilo strnjeno.

Statuti zagrebškega kaptola iz leta 1334 dajejo arhidiakonom natančna navodila pri izvrševanju njihove arhidiakonatske službe. Njihova vodstvena oblast je bila *redna*, toda težji primeri so bili izvzeti in pridržani škofu: „...archidiaconi singuli in nostra ecclesia obtinent de consuetudine iurisdictionem in causis spiritualibus in suis archidiaconibus singulis... salvis casibus arduissimis, sicut de heresi, de limitacionibus parochiarum, de articulis fidei diffiniendis in dubiis et similibus.” Proti odločitvi arhidiakona je bil možen priziv na škofa.⁶⁴

63 Gruden Josip, Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije. Ljubljana 1908, str. 76–79. – Kovačič Franc, Zgodovina lavantinske škofije. Maribor 1928, str. 57–63. – Miklavčič Maks, Predjožefinske župnije na Kranjskem v odnosu do polirične uprave. Posebni odtis iz Glasnika muzejskega društva za Slovenijo. XXV–XXVI. Ljubljana 1945, str. 18–20. – Kragelj, Arhidiakonatski tolminski. Voditelj v bogoslovnih vedah. XII. Maribor 1909, str. 329–338. – Kovač Karel, Ein Zehentverzeichnis aus der Diözese Aquilea vom Jahre 1296. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. XXX. Innsbruck 1909, str. 607–637. – Rus Jože, Duhovnije na Slovenskem leta 1296. Čas XXXII. Ljubljana 1937–38, str. 102–105. – Kos Milko, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja. Ljubljana 1955, str. 175, 266–267. – Klebel Ernst, Zur Geschichte der Pfarren und Kirchen Kärntens. B. Die kirchliche Organisation im Patriarchat Aquilea. Carinthia I. Mitteilungen des Geschichtsvereins für Kärnten. CXVI. Klagenfurt 1926, str. 1–63. – Pirchegger H., Die kirchliche Einteilung der Steiermark vor 1783. Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. II–1. Wien 1940, str. 1–168. – Isti: Geschichte der Steiermark. Graz–Wien–Leipzig. I, str. 325–327; II, str. 183–184. – Sägmüller, Lehrbuch des kath. Kirchenrechts, str. 428–429. – Grafenauer, Zgod. slov. naroda II, str. 253–256.

64 Tkalcic, Mon. episc. zagr. II, str. 85, 88.

Točno so popisane arhidiakonove lastnosti. Biti je moral: „...moribus compositus, zelator animarum, sciencia et eloquencia peditus, in iudicio rectus, fidelis in dispensando, in adversitate constans, in iubendo discretus, in agendo strenuus, in prosperitate humilis, in agendis vigil, prudens in processibus, non credulus in detraccionibus, discretus in silencio, cautus in verbo. Pauperes igitur non gravet archidiaconus, divites non palpet.” Glavna arhidiakonova služba je bila vizitacija. Kot vizitator uči, preiskuje, reformira in pridiga v svojem arhidiakonatu: „... in docendo et in inquirendo et reformando et in corrigendo et eciam in referendo ardua seu renunciando superiori ... et maxime predicando.”⁶⁵

Arhidiakon je v svojem arhidiakonatu nadziral duhovnike in vernike in sicer v vsem, v čemer so kršili božje zapovedi in določbe kanonov. Kar je zmogel, je arhidiakon sam uredil. Česar ni mogel ali smel, to je bil strogo dolžan javiti škofu.⁶⁶

Najvažnejša je bila vizitacija dušnega pastirja. Vizitiral je njegove osebne duševne in telesne lastnosti, dalje kako je izvrševal svojo duhovniško službo, kakšno je bilo duhovnikovo razmerje do predstojnikov, do sobratov in župljanov ter končno, kako je opravljal molitve za rajne.

Glede duhovnikove osebe je vizitator moral ugotoviti, kakšen je duhovnik „in se ipso et ad se ipsum”, ali izpolnjuje določbe kanonov, ali je dostojno oblečen: „...quia deformitas habitus sive vestium, deformis animi est indicium”; potem če je „luxoriosus, ebriosus, crapulosus, negotiator, percussor, lussor, venator, iaculator, litigiosus, avarus, prodigus, cupidus, superbus, iracundus, invidiosus, accidiosus, inconstans, si aliqua sententia nodatus, si irregularis, si sic litigatus ad ordines fuerit promotus, si aliquo crimine fuerit notatus, si talium fautor vel receptator.” – Ali se duhovniku roke tresejo, ali mu peša vid: „que maxime ex crapula, ebrietate et luxuria evenire solent; ali je duševno čil ali pa morda obnemogel in nezmožen izvrševati svojo službo in mu je potrebno zato dati v pomoč duhovnika; končno, ali ga je treba zaradi kakšnih kaznivih dejanj kaznovati.

Arhidiakon je moral tudi vedeti, kako duhovnik izvršuje bogoslužna opravila: ali prav opravlja duhovne dnevnice: „... si divinum officium diurnum et nocturnum implet sicut debet, quoniam divina officia semper in ecclesia sunt implenda horis debitis, nisi ex causa rationabili secus fiat”; ali pravilno in zastonj deli zakramente ter navaja vernike k prejemu zakramenta sv. birme.⁶⁷

Krepost pokorščine je duhovniku zelo potrebna: „...nam per victimam aliena, per obedienciam proprio caro mactatur”. Arhidiakonova skrb je torej bila ugotoviti, ali so duhovniki pokorni svojim predstojnikom; ali ni duhovnik morda krivičen svojim sosednjim sobratom iura eorum minuendo vel usurpando”; ali ni nadležen svojim župljanom „ab eis exquirendo publice vel acculte, que ad ipsum iure non pertinent.”

65 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 85–86.

66 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 87.

67 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 86.

Končno je moral arhidiakon izvedeti, ali duhovnik „singulis diebus, quibus debet, exerceat oracionem et vigiliis mortuorum.”⁶⁸

Ob vsem tem povedanem bi bilo zelo prav in koristno ter potrebno, da bi se duhovnik sedanje pokoncilske dobe globoko zamislil v duhovni obraz, kakor ga je želela sv. cerkev imeti pri duhovniku pred 650-imi leti. Res je historia nenadomestljiva magistra tudi današnjemu duhovniku.

Pri kanoničnih vizitacijah arhidiakon ni bil sam, ampak je imel spremstvo. Spremljalo ga je pet do sedam oseb, navadno na konjih. Vse te je moral za časa vizitacije oskrbovati župnik. Arhidiakon je bil dolžan vizitirati vsako župnijo v svojem arhidiakonatu. Izvzeta je bila le župnija, v kateri je župnik živel v velikem pomanjkanju.

Arhidiakonovi dohodki so bili različni. Njegove so bile pristojbine, ki jih je prejel pri izvrševanju svoje vodstvene oblasti v arhidiakonatu, posebno v sodnih zadevah. Župniki so bili dolžni vsako leto dati arhidiakonu v mesecu novembru okrog sv. Martina takozvani „cathedraticum”, to je vsoto 50 dobrih banskih denarjev. Letno je dobil od vsakega župnika jagnje, vredno 12 denarjev. V beksinskem arhidiakonatu je razen tega bila četrtnina međimurske desetine arhidiakonova. Star običaj je bil tudi, da je arhidiakon prejel za vsakega ubitega človeka eno srebrno marko.⁶⁹

Beksinski arhidiakon je imel svoj prostor v stolnici v levem koru pri arhidiakonu „de Vaska” (Vaška), v kaptolu pa je imel svoj glas za čazmanskih arhidiakonom.⁷⁰ Za izvrševanje bogoslužja v zagrebški stolnici je bilo določenih osem tedničarjev, ki so se v svoji službi po določenem redu tedensko vrstili. Tedničar je imel vsako jutro slovesno peto sv. mašo. Kot celebrant je bil vsak peti teden na vrsti čazmanski prošt, kot diakon pa beksinski arhidiakon.⁷¹

Dočim se, kot je bilo že rečeno, v Sloveniji v kranjskem in savinjskem arhidiakonatu že v drugi polovici XII. stoletja omenjajo *dekani* kot arhidiakonovi namestniki v arhidiakonatu, ni niti v virih XIV. stoletja kakega sledu o kakšnem vicearhidiakonu ali dekantu v beksinskem arhidiakonatu. V XIII. stoletju je po imenu znan le eden beksinski arhidiakon in sicer Gregor. V XIV. stoletju pa jih je znanih sedem: Demeter, Pavel, Gal, Nikolaj, Ivan, Matej ter Gregor iz Ravene. Navadno se omenjajo kot ogledniki meja raznih zemljišč. Zagrebški kaptol je namreč bil že od začetka XIII. stoletja dalje „Locus credibilis” in tudi statuti iz leta 1334 pravijo, da spada v področje zagrebških kanonikov „metas possessionum limitandae.”⁷²

Zdaj pa podrobneje o omenjenih beksinskih arhidiakonih.

68 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 86–87.

69 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 58, 75, 88. — Holub, Zala megye tört. I, str. 345–346.

70 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 95.

71 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 65.

72 Tkalčić, Mon. episc. zagr. I. Uvod str. CXX. II, str. 14, 16. — Ivančan Ljudevit, Zagrebački kaptol. Croatia Sacra. 2. Zagreb 1932. Poglavlje: Zagrebački kaptol „Locus Credibilis”, str. 214–215.

Leta 1278 so Detric, sin Wlchyna, Hertelen in Matej iz rodbine Acha prodali zagrebškemu škofu Timoteju za trideset mark zagrebškega denarja „Schekerie” (Sekirje). Oglad meja tega zemljišča je izvršil Gregor, zagrebški kanonik in arhidiakon „de Becchun”.⁷³ Istega leta sta Petrov sin Aleksander in Blažev sin Matej iz iste rodbine Acha prodala zagrebškemu škofu Timoteju zemljišče „Planina” za dvajset mark zagrebškega denarja. Oglad meja je zopet izvršil Gregor, arhidiakon „de Bexin”.⁷⁴

Pribk iz rodbine Priba je 17. februarja leta 1284 prodal Radoslavu zemljišče „Ruscindol, Ruzindol” in „Toplicha” v Podgorju. Tako je Pribk poravnal odkupnino, s katero se je njegov stric Wlkouoy rešil iz nemškega ujetništva, v katerega je prišel za časa kranjskega kapetana Durnolcharja. Meje obeh zemljišč je obhodil Gregor, archidiakon „de Bekchin”.⁷⁵

DEMETER (1334)

Še kot laik je bil Demeter kancelar bana Štefana okrog leta 1317. Bil je obveščen, da je v tistem času okraj „Grachan” (Gračan) pripadal goriškemu arhidiakonatu in zagrebški škofiji.⁷⁶ Gračan se omenja skupaj s krajema Syhenstain in Syhembergh (Žumberak). Za časa zagrebškega škofa blaženega Avgustina Kazotića (1303–1322) so razni veliki plemeni in odvzemali cerkveno posest. Papeza Klemen V. in Ivan XXII, ter kralj Karel Robert so krivce pozivali, naj vrnejo zagrebški škofiji krivično odvzeta zemljišča.⁷⁸ Dne 15. julija 1326 je kralj Karel Robert zopet naročil banu Mikiću in vsem odločujočim, naj poskrbijo, da se zagrebški cerkvi vrne odvzeta posest.⁷⁹ Sklicujoč se na ta odlok, je Demeter, ki je bil v tem času generalni vikar zagrebškega škofa Ladislava, ter kraljevi kaplan, zahteval, da se zagrebškemu kaptolu vrne zemljišče v zupaniji Topusko (zemljišče Vinodol). Tej želji je ugodil zagrebški župan Punek dne 7. decembra 1326. To listino je Demetriju dne 28. oktobra 1328 znova potrdil ban Mikić. Demeter je bil v tem času tudi arhidiakon „de Vaska”.⁸⁰

Leta 1334 je bil Demeter arhidiakon „de Bekchin”.⁸¹ V papeških desetinskih popisih se v zagrebški škofiji imenuje tudi arhidiakon Demeter, pa brez pristavka, v katerem arhidiakonatu je bil arhidiakon. Drugo leto pobiranja papeške desetine, to je leta

73 Tkalčić, Mon. episc. zagr. I, str. 194.

74 Tkalčić, Mon. episc. zagr. I, str. 196. Karacsonyi Janos, A magyar nemzetség a XIV. század közepéig. Első kötet. (Madžarske rodovine do sredi XIV. stoletja. Prvi zvezek). Budapest 1900, str. 74–75. – *Navajam*: Karacsonyi, Magyar nemzetségek.

75 Starine XXVIII, str. 118. – Smičiklas, Cod. dipl. VI, str. 468. – Karacsonyi, Magyar nemzetségek III (Budapest 1901) o tej rodovini *Priba*, str. 202–203.

76 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 93.

77 Smičiklas, Cod. dipl. X, str. 503. – Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 48, 50, 93.

78 Smičiklas, Cod. dipl. VIII, str. 374–377, 391–393, 505–507, 541–542; IX, 35–36.

79 Smičiklas, Cod. dipl. IX, str. 300.

80 Smičiklas, Cod. dipl. IX, str. 427.

81 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 93.

1333. je arhidiakon Demeter plačal zase in za arhidiakona Jakoba štiri in pol denarja. Isto leto je še plačal pet denarjev.⁸² Leta 1334 je arhidiakon Demeter plačal zase in za arhidiakona Jakoba eno marko. Sam je plačal še dva denarja. Tega leta se omenja, da je Demeter bil tudi varadinski arhidiakon in kot tak je plačal štiri denarje papeške desetine. Prav isto se v popisu tega leta še enkrat omenja.⁸³

Leta 1334 je torej bil Demeter kanonik zagrebške škofije, beksinski arhidiakon ter varadinski arhidiakon v varadinski škofiji.

Dne 1. marca leta 1340 se Demeter omenja kot zagrebški arhidiakon.⁸⁴ Naslednje leto je bil Demeter izbran za prokuratorja zagrebškega kaptola v sporu z Zagrebčani zaradi Sviblja in Kobiljaka.⁸⁵ V isti stvari je arhidiakon Demeter zastopal zagrebški kaptol še leta 1345 in 1346.⁸⁶

Papež Klemen VI. je leta 1347 imenoval Demetra za varadinskega škofa in je njegov zagrebški kanonikat podelil Tadaldu de Fariolis.⁸⁷ Demeter je bil tudi prošt v Budi. Kot kraljevi legat je bil Demeter večkrat v Rimu. Kot škof v Varadinu je dovršil gradnjo varadinske katedrale in jo notranje okrasil s kipi treh madžarskih kraljev-svetnikov: sv. Štefana, sv. Ladislava in sv. Emerika. Umrli je leta 1372.⁸⁸

PAVEL (1352)

V listini zagrebškega kaptola z dne 29. oktobra 1351 se omenja zagrebški kanonik Pavel, ki je obhodil zemljišče Hernawelge.⁸⁹ Naslednje leto je Gregor iz Mizena Zagrebčanom pretepel njihove pastirje ter odvedel del črede. Kralj Ludovik je naročil zagrebškemu kaptolu, naj zadevo preišče. Kaptol je dne 26. oktobra 1352 sporočil banu Štefanu, da je poslal kanonika in arhidiakona „de Bekchyn“ – Pavla, ki se je prepričal, da je pritožba proti Gregorju iz Mizena resnična.⁹⁰

GAL (1357–1360)

Dne 20. maja 1357 je papežu Inocencu VI. bila priobčena prošnja Gala, arhidiakona „de Bexin“ v zagrebški škofiji, kjer prosi, da bi se mu podelila prošnja „de Kw“ v

82 Mon. Vat. Hung. I, str. 164. – Smičiklas, Cod. dipl. X, str. 46. – Prav isto se še enkrat omenja v Mon. Vat. Hung. I, str. 169 in Smičiklas, Cod. dipl. X, str. 53.

83 Mon. Vat. Hung. I, str. 165, 170. – Smičiklas, Cod. dipl. X, str. 47–48, 54–55. – Theiner, Mon. Hung. hist. I, str. 575.

84 Smičiklas, Cod. dipl. X, str. 528.

85 Tkalčić, Mon. civ. zagr. II, str. 115.

86 Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 178, 184, 217, 221–222, 447, 451. – Smičiklas, Cod. dipl. XIII, str. 114, 117, 118.

87 Theiner, Mon. Hung. hist. I, str. 742.

88 Ivančan, Podatci o zagrebačkim kanonicima, str. 69.

89 Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 41–43.

90 Laszowski Emilije, Codex Europoljensis I, Zagreb 1904, str. 68–69, 95. – Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 109, 131.

kaločki škofiji.⁹¹ Dne 10. februarja 1359 je kralj Ludovik zaprosil papeža Inocenca VI., naj podeli njegovemu notarju, Valentinovemu sinu Galu, arhidiakonu „de Bexin“ kakšno izpraznjeno službo v škofiji Pečuh (Pécs), poleg katere bi smel Gal obdržati še naprej zagrebški kanonikat ter omenjeni beksinski arhidiakoniat in kanonikat v kaločki škofiji.⁹² Na prošnjo zagrebškega prošta Jakoba ter kanonika Gala, arhidiakona „de Bexin“, je kralj Ludovik dne 19. marca 1357 znova potrdil dve listini kralja Bele III. iz leta 1244 in 1245 glede zemljišč „Culpateu“ in „Chernechtu“, obe v lasti zagrebškega kaptola.⁹³ Dne 15. avgusta 1359 je kralj Ludovik na prošnjo Gala, arhidiakona „de Bexin“ in Ivana, kanonika zagrebške škofije, znova potrdil listino kralja Andreja, II. iz leta 1217 v prepisu stolno-belgrajškega kapitlja (Székesfőhérvár) iz leta 1270.⁹⁴ Kralj Ludovik in njegova žena sta dne 29. julija 1360 zaprosila papeža Inocenca VI., naj podeli arhidiakoniat „de Bexin“, ki ga je imel Gal, prošt cerkve „de Kw“, Petrovemu sinu Nikolaju, kanoniku györske škofije.⁹⁵

Med leti 1365–1373 je bil Gal estergomski kanonik.⁹⁶ Leta 1369 je bil Valentinov sin Gal prošt sv. Lovrenca „de Hay“ v kaločki škofiji, kanonik pečuške ter estergomske škofije, kraljevi kaplan ter dvorni notar. Dne 11. decembra 1369 sta kralj Ludovik in kraljica Elizabeta zaprosila papeža Urbana V., naj podeli Galu vodstvo hospotala sv. Bartolomeja v pečuški škofiji.⁹⁷

NIKOLAJ (1360–1365)

Papež Inocenc VI. je dne 28. julija 1357 rezerviral arhidiakoniat „de Bexin“ Petrovemu sinu Nikolaju, kanoniku györske škofije, ki ga dobi, ko Gal prevzame proštijo „de Kw“ v kaločki škofiji.⁹⁸ Ko je Gal prevzel to proštijo, sta dne 29. julija 1360 kralj Ludovik in kraljica Elizabeta zaprosila papeža Inocenca VI., naj podeli izpraznjeni beksinski arhidiakoniat györskemu kanoniku Nikolaju in sta ob enem želela, da bi Nikolaj smel obdržati tudi györski kanonikat in prebendo.⁹⁹ Ivančan misli, da ni bil kanonik, ko pravi: „Napadno je opet, da se u molbi ne govori o podjeljenju zagrebskog kanonikata, te se može predmijevati, da je Nikola već od prije to bio ili je pako arhidakonska služba bila odcjepljena od kanoničke“.¹⁰⁰ Toda to bi bilo v nasprotju z določbo statut, ki določajo: „Et si dignitas, personatus vel officium fuisset

91 Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 412.

92 Bossányi A., Regesta supplicationum II, 350. – Smičiklas, Cod. dipl. XII, 550.

93 Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 556–557.

94 Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 604.

95 Bossányi, Regesta suppl. II, str. 385–416. – Smičiklas, Cod. dipl. XIII, str. 42. – Krčelić, Hist. eccl. zagr., str. 134.

96 Kollányi Ferenc, Esztergomi kanonok 1100–1900. Esztergom 1900. – Holub, Zala megye tört. I, str. 414 op. 26.

97 Theiner, Mon. Slav. hist. I, str. 265–266. – Mon. Vat. Hung. I, str. 470

98 Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 412. – Bossányi, Regesta suppl. II, str. 417.

99 Smičiklas, Cod. dipl. XIII, str. 42.

100 Ivančan, Podatci o zagrebačkim kanonicima, str. 103.

aliquando non canonico collata, tali ex debito honestatis provideri debuit etiam de canonicatu cum prebenda in eadem ecclesia zagradiensi".¹⁰¹ Nikolaj je bil zagrebški kanonik in beksinski arhidiakon do leta 1365, kajti v „Rationes... de beneficiis ecclesiasticis vacantibus in regno Hungariae” se omenja v šestem letu vladanja papeža Urbana V., to je med 28. oktobrom 1565 in 27. oktobrom 1366 izpraznjeni beneficij Nikolaja „Brixini de canonicatu”.¹⁰²

Nikolaj je bil kanonik györskega kapitlja v letih 1360–1382.¹⁰³

IVAN (1366–1374)

Januarja 1366 se že omenja beksinski arhidiakon Ivan, ki je kralja Ludovika naprosil za prepis listine o Prevlaki.¹⁰⁴ Arhidiakon Ivan je imel v nemški ulici v gornjem mestu Zagreba polovico dvora in je leta 1368 plačal od nje davek. V katerem arhidiakonatu je bil arhidiakon, se tu ne navaja.¹⁰⁵ Slavonski ban Peter Zudor je naprosil zagrebški kaptol, naj izvrši ogled zemljišča „Dobornicha”, ki je spadalo h gradu „Ostrosch”. V odgovoru zagrebškega kaptola z dne 24. maja 1374 je rečeno, da je ogled izvršil Ivan, zagrebški kanonik in arhidiakon „de Bexyn”.¹⁰⁶

V času, ko je bil Ivan beksinski arhidiakon, so se 1. februarja 1374 prekmurski duhovniki pritožili pri papežu Gregorju IX. zaradi prekmurske desetine. Dne 10. maja 1374 se je sklenil med zagrebškim škofom Štefanom III. oziroma kaptolom ter dolnjelendavskim Štefan Banifijem in njegovimi brati nov dogovor glede plačevanja prekmurske desetine.¹⁰⁷

MATEJ (1377–1386)

Matej, arhidiakon „deBexyn”, je dne 8. novembra 1377 obljubil Nikolaju, proštu in vikarju zagrebškega škofa Demetrija, da bo vnil neki brevir čazmanskemu kaptolu do božiča istega leta.¹⁰⁸ V sporu zaradi kapele sv. Ladislava v kraju „Sub Bor”, ki je nastal med Tomaževim sinom Petrom, župnikom Marijine cerkve „de Dobrakucha” ter Ivanovim sinom Petrom, duhovnikom zagrebške škofije, je bil Matej, arhidiakon „de Bexin” in zagrebški kanonik, imenovan od papeža Urbana VI. za razsodnika. Dne

101 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 13.

102 Mon. Vat. Hung. I, str. 477.

103 Bedy Vince, A györi székeskáptalan története (Zgodovina györskega stolnega kapitlja). Győr 1938, str. 314.

104 Ivančan, Podatci o zagr. kanonicima, str. 107. — Krčelić, Hist. eccl. zagr., str. 134.

105 Tkalčić, Mon. civ. zagr. XI, str. 233.

106 Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 41.

107 Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 9, 36.

108 Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 331.

10. avgusta 1378 je Matej pooblastil nekatere župnike, naj preiščejo nasilstva duhovnika Petra.¹⁰⁹ Župniki so še isto leto odgovorili Mateju, arhidiakonu „de Bexin“, da so obdolžitve zoper duhovnika Petra resnične.¹¹⁰

Ljudje arhidiakona Mateja – brez navedbe arhidiakonata – in Andreja so, kot poroča podban Peter dne 17. aprila 1380, napadli krojača Jurija in ga pol mrtvega v ranah pustili, da je umrl.¹¹¹

Arhidiakon Matej je imel še tri brate: Antona, ki je bil zagrebški kanonik in predstojnik hospotala, laika Ivana in Demetrija. Njihov oče je bil Andrej. Za časa zagrebškega sodnika Nikolaja so leta 1386 Matěj, arhidiakon „de Bexin“ ter njegovi trije bratje zamenjali svojo hišo s hišo Tadejevega sina Gregorja.¹¹²

GREGOR LONGUS IZ RAVENE (1393–1418)

Papež Bonifacij IX. je dne 12. novembra 1389 naročil cistercijanskemu opatu samostana sv. Marije „in Suburbio Zagrebiensi“, naj rezervira zagrebškemu kanoniku Gregoriju, nazvanem Longus iz Ravene, kakšno službo v zagrebški škofiji.¹¹³

Dne 29. aprila 1393 se Gregor „de Rawen“ imenuje že arhidiakon „de Bexin“. Podban Tomaž je rabil njegov pečat, ko je banu Ivanu poročal o ropih in nasilstvih Maztenovih dveh sinov Pavla in Gregorja na zemljišču Zagrebčanov.¹¹⁴ Ko je naslednje leto dne 18. februarja 1394 podban Tomaž naprosil zagrebški kaptol, naj preišče nasilstvo, ki ga je izvršil Maztenov sin Pavel nad Andrejem Šibom, je zopet uporabljal pečat Gregorja, arhidiakona „de Bexyn“.¹¹⁵

Po smrti zagrebškega kanonika Blaža, nazvanega Lupus, je nastal zaradi izpraznjenega kanonikata spor med Pavlovim sinom Gregorjem, duhovnikom pečuške škofije, ter Hinchom Rochom, duhovnikom praške škofije. Papež Bonifacij IX. je dne 25. aprila 1394 naročil opatu cistercijanskega samostana sv. Marije, zagrebškemu proštu ter arhidiakonu „de Bexin“ (arhidiakonovo ime se ne navaja), naj podeli izpraznjen Blažev kanonikat Amadeju, župniku cerkve Vseh svetnikov „de Moravcha“.¹¹⁶

V sporu med zagrebškim kaptolom in zagrebškimi meščani, v katerem je prišlo do ponovnih medsebojnih spopadov, plenitev, požigov in umorov in ki se je začel dne 17. decembra 1396, se v listinah podbana Martina imenuje med zagrebškimi kanoniki tudi Gregor, arhidiakon „de Bexin“: tako dne 20. in 21. decembra 1396, dne 6., 17.

109 Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 397.

110 Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 419–421.

111 Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 283–284.

112 Tkalčić, Mon. civ. zagr. IX, str. 22.

113 Bullae Bonifacii IX, I, str. 11–12.

114 Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 347.

115 Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 351.

116 Bullae Bonifacii IX, I, str. 251.

in 18. januarja 1397.¹¹⁷ Enako se v isti stvari omenja beksinski arhidiakon Gregor „de Bexin“ v listinah bana Detrika dne 1. februarja 1397.¹¹⁸ Zagrebški škof Ivan je Zagrebčane – 137 po številu – dne 8. januarja 1397 kaznoval s cerkvenimi kaznimi. Med drugim je Zagrebčanom očital, da so ubili Jurija, brata beksinskega arhidiakona Gregorja.¹¹⁹

Gregor Longin, „subcollector fructuum camere apostolice“, je umrl leta 1418. Po njegovi smrti je Farkasijev sin Štefan zaprosil papeža Martina V. za beksinski arhidiakonat.¹²³

Dne 10. oktobra 1401 je sporočil papež Bonifacij IX. senjskemu, šibeniškemu in vaškemu škofu (Vachiensi, Vác), da je Pavlov sin Gregor, duhovnik in kanonik zagrebške škofije, zaprosil za izpraznjeni kalniški arhidiakonat. Papež je tem trem škofom naročil, naj Gregorju podelijo kalniški arhidiakonat, a odpove se naj arhidiakonatu „de Beschin“.¹²⁰ To pa se najbrž ni zgodilo, ker se dne 12. novembra 1412 ob priliki, ko je krški, senjski in modruški župan Nikolaj dobil grad Ozalj v zagrebški škofiji, omenja Gregor, zagrebški kanonik „de Bexen“.¹²¹ Ko je zagrebški škof Eberhard dne 14. februarja 1417 naročil zagrebškemu kaptolu, naj štiti pravice zagrebških prebendarjev, se v listini omenja tudi Gregor, arhidiakon „de Bexin“.¹²²

4. BEKSINSKI ARHIDIKONAT KOT SPORNO OZEMLJE

Beksinski arhidiakonatski je obsegal tisto ozemlje zagrebške škofije, ki se je razprostriralo severno od Drave. Mejil je na *tri škofije*. Na zapadu je bila salzburska nadškofija, na severo-zapadu je mejil na györsko in na severo-vzhodu ter vzhodu na vespremsko škofijo. V XIV. stoletju ga je že obdajalo *šest arhidiakonator*: arhidiakonatski štajerske Spodnje Marke v salzburski nadškofiji, belmurski arhidiakonatski v györski škofiji, zalski in šegeški (po kraju Segesd)¹²⁴ arhidiakonatski v vespremski škofiji ter komarniški¹²⁵ in varaždinski¹²⁶ arhidiakonatski v zagrebški škofiji.

117 Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 374, 375, 376, 385, 386.

118 Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 387.

119 Krčelić, Hist. eccl. zagr., str. 145–146. – Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 380.

120 Bullae Bonifacii IX, II, str. 381.

121 Thallóczy–Barabas, Codex diplomaticus comitum de Frangepanibus. I. Budapest 1910, str. 175.

122 Tkalčić, Mon. civ. zagr. II, str. 22.

123 Ivančan, Podatci o zagr. kanonicima, str. 129.

124 Sedaj Felső in Alsó Segesd v županiji Somogy. – Ortway, Georg. eccl. Hung. I, str. 297. – Monumenta episcopatus Vesprimiensis II, str. 32, 251, 339.

125 Tkalčić, Mon. civ. zagr. I, str. 21, 188, 252, 406. – Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 91, 140–141.

126 Bullae Bonifacii IX., I, str. 12. – Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, 96.

Mura je delila beksinski arhidiakonot v dva dela: v prekmurski in medimurski. Medimurski del imenujejo statuti zagrebškega kaptola leta 1334 „inter Dravam et Muram“.¹²⁷

Prekmurski del beksinskega arhidiakonata je mejil na tri arhidiakonate: na arhidiakonot v Spodnji Marki, belmurski in zalski arhidiakonot.

Ozemlje beksinskega arhidiakonata je bilo obmejno ozemlje tako v narodnostnem in političnem oziru, kot v cerkvenem oziru. Na tem ozemlju so bivali Hrvati, Slovenci in Madžari. Ozemlje se je razprostiralo na skrajnem severnem delu zagrebške škofije in mejilo na slovensko ozemlje nemškega Salzburga ter madžarskega Győra in Veszpréme. Iz obmejnega značaja tega ozemlja pa izvira ta značilnost, da je namreč bilo dolga stoletja do najnovejših časov *sporno ozemlje ne le v političnem, ampak tudi v cerkvenem oziru*.

Zagrebško škofijo je ustanovil madžarski kralj Ladislav I. leta 1094.¹²⁸ Kakšne meje ji je takrat določil kralj Ladislav, ni znano, ker ustanovna listina ni ohranjena. Da je pa obstajala, priča listina kralja Andreja II. iz leta 1217. V njej pravi, da je na potu v sveto deželo prišel v Zagreb in tam na prošnjo škofa in kaptola znova potrdil razne listine, med drugimi tudi privilegije, ki jih je škof sprejel od kralja Ladislava: „... ut nos omnia privilegia... tam a sancto Ladislao primo fundatore ecclesie... collata, confirmaremus. Nos igitur... omnia privilegia predictae ecclesie in medium fecimus deduci, et ... de verbo ad verbum coram multitudine perlegi“.¹²⁹ Ker se ustanovna listina ni ohranila, zato tudi ni mogoče iz nje izvedeti, kakšne meje je kralj Ladislav določil med zagrebško in vesprensko škofijo. Od tod so zaradi meje izvirali razni spori med obema škofijama.

Že sredi XIII. stoletja in sicer dne 31. julija 1248 je papež Inocenc IV. naročil kar trem cerkvenim osebnostim: cistercijanskemu opatu „de Bokon“, proštu sv. Marije Magdalene „de Urs“ v vesprenski škofiji ter cistercijanskemu opatu „de Toplica“ v zagrebški škofiji, naj uredijo meje med vesprensko in zagrebško škofijo, ker, kakor mu je sporočil vesprenski škof, med obema škofijama ni gotovih mej. Naslednje leto (1249) sta opat cistercijanskega samostana v Toplici, po imenu Jakob, ter Lodomer, prošt v Örsu, papežu sporočila, da so se vsi trije, oba opata in prošt, informirali pri redovnih in svetnih duhovnikih, klerikih in laikih, plemenitaših in preprostih ter so ugotovili, da je nekdanja segala jurisdikcija vesprenskega škofa do reke Mure in da je ta tvorila mejo med obema škofijama. Zato so vsi trije z apostolsko oblastjo določili reko Muro za mejo med vesprensko in zagrebško škofijo.

127 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 226.

128 Szentpétery Emericus, Regesta regum stirpis arpadianae critico-diplomatica. Tomus I. Diplomata regum Hungariae ab anno MI. usque ad annum MCCLXX completus. Budapestini 1923, str. 12. — Navajam: Szentpetery, Regesta. — Opći šematizam kat. crkve u Jugoslaviji (Draganović — 1929), str. 21. — Tkalčić, Mon. episc. zagr. I, str. 1–2. — Wenzel, Cod. dipl. XI, str. 31.

129 Tkalčić, Mon. episc. zagr. I, str. 45. — Smičiklas, Cod. dipl. III, str. 147–148.

Iz tega povedanega moremo razbrati, da je sredi XIII. stoletja ozemlje na levi strani Mure že dejansko spadalo v zagrebško škofijo, toda proti temu se je pritožil vespremski škof pri papežu Inocencu IV. Vespremski škof je bil takrat Zelandus (1244–1262),¹³⁰ zagrebški škof pa je bil Filip (1247–1262).¹³¹

Zaradi važnosti te še neobjavljene listine naj sledi tukaj njeno celotno besedilo:

In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen. Anno ab incarnatione Domini Millesimo ducentesimo quadragesimo nono. Nos frater Jacobus de Toplica dicti abbates ordinis Cysterciensis et Lodomerus prepositus de Urs recepimus litteras domini pape sub hac forma: Innocencius episcopus servus servorum Dei. Dilectis filiis de Bokon et de Toplica abbatibus Cysterciensis ordinis et preposito Sancte Marie Magdalene de Urs, Zagrabiensis et Wesprimiensis dioecesis, salutem et apostolicam benedictionem. Cum sicut ex parte venerabilis fratris nostri Wesprimiensis episcopi fuit propositum coram nobis, Wesprimiensis dioecesis cum Zagrabiensi, cui est contigua, non habeat certos fines, ac propter hoc inter ipsum et venerabilem fratrem nostrum episcopum Zagrabiensem sepe contingat graves discordias exoriri: descrecioni vestre de utriusque partis procuratorum assensu per apostolica scripta mandamus, quatenus inquirentes super hoc de plano, sine strepitu iudicii diligenter veritatem, si easdem dictas dioeceses inveneritis aliquo tempore limitatas fuisse, predictos episcopos antiquis terminis faciatis auctoritate nostra manere contentos ac reredigi, quod inde feceritis, in publicum instrumentum; alioquin easdem dioeceses, prout utriusque partis ius exigeret, vel expedire videritis, limitatis, contradictores per censuram ecclesiasticam appellacione postposita compescendo. Quod si non omnes his exequendis poteritis interesse, duo vestrum ea nichilominus exequatur. Datum Lugduni, II. Kal. Augusti, Pontificatus nostri anno sexto. (31. julija 1248.) Nos vero abbates predicti, preposito de Urs coinquisitore nostro per episcopum Zagrabiensem recusato, diligenti inquisitione prehabita, intelleximus et pro certo didicimus per viros religiosos, sacerdotes seculares, clericos, laicos, nobiles et populares idoneos et omni exceptione maiores, quod iurisdiccio episcopatus Wesprimiensis ab antiquo extenditus usque ad fluvium, qui vocatur Mura, qui fluvius olim fuit limine assignatus. Unde nos auctoritate nostra apostolica nobis commissa dictae ecclesiae Wesprimiensis prenominatam fluvium Mura inter Wesprimiensem et Zagrabiensem dioecesim sentenciando pro limite assignamus. Acta sunt haec apud ecclesiam Beati Ioannis Baptiste in Grehcha prope Bekchyn.¹³²

Tako ta listina. Odločitev treh razsojevalcev meje med vespremsko in zagrebško škofijo je imela za Zagreb neprijetne posledice, kar se je kmalu pokazalo. Ker glede na določitev Mure za mejo med vespremsko in zagrebško škofijo leta 1249 postane ra-

130 Schematismus dioecesis Wesprimiensis 1926, str. 45. — Karácsonyi, A magyar nemzetségek II, Budapest 1901, str. 291.

131 Buturac Josip, Zagrebački biskupi i nadbiskupi 1094–1944. Kulturno poviestni zbornik zagr. nadbiskupije, Zagreb 1944, str. 25.

132 Listina se nahaja v kapitljskem arhivu v Bratislavi, Protoc. 14., fol. 109. — Prepis listine mi je oskrbel med to vojno Ferenc Egyed, župnik v Rigyácu.

zanimljivo, zakaj se je zagrebški kaptol leta 1256 pritoževal, da mu Hoholt, dolnjelendavski zemljiški gospod, že *pet let* ni plačal desetine od svojih zemljišč in je preprečeval, da bi kaptol dobil desetino od zemljišča sosednje rodbine Gjuri. Začetek opustitve plačevanja desetine sovpada z določitvijo Mure za mejo med obema škofijama. Hoholt je pač mislil, če ni bil morda celo med tistimi, ki so trdili, da je Mura meja med obema škofijama, da njegovo ozemlje ne spada več v zagrebško škofijo in zato tudi zagrebškemu kaptolu ne dolguje več desetine. Toda ravno v tem Hoholtovem primeru se vidi, da Zagreb *de facto* ni pristal na mejo ob Muri, ker se je leta 1256 zadeva prekmurske desetine in posredno tudi meja rešila v prilog zagrebškega kaptola in tako tudi zagrebške škofije. Hoholt se je namreč pred 15. majem 1256 pred zagrebškim podbanom Aleksandrom obvezal, da bo zagrebškemu kaptolu poravnal vso zaostalo desetino in je ob tej priliki obenem s kaptolom sklenil dogovor, kako bo desetino odplačeval v bodoče.¹³³ To listino podbana Aleksandra je potrdil dne 15. maja 1256 tudi kralj Bela IV.,¹³⁴ enako kralj Ludovik dne 14. septembra leta 1359.¹³⁵ torej dobrih sto let pozneje. V XIV. stoletju je bila ta listina v rokah zagrebškega kaptola močno sredstvo, ko je leta 1355 branil svoje pravice do prekmurske desetine proti zagrebškemu škofu Nikolaju¹³⁶ in leta 1374 proti dolnjelendavskemu Štefanu Banfiju (Banič) in njegovim bratom.¹³⁷

Konec XIV. stoletja so dolnjelendavski Banfiji nekaj svojih župnij samovoljno odtrgali od zagrebške škofije in jih pridružili vespremski škofiji. Sam kralj Sigismund je dne 29. maja 1398 Štefanu, Ivanu, Ladislavu in Sigismundu (Banfijem) iz Dolnje Lendave naročil, naj odtrgane župnije takoj vrnejo zagrebški škofiji, ker so k njej pripadale vedno in od nekdanj. To nad vse važno kraljevo naročilo se glasi:

Datur nostre intelligi maiestati, quomodo vos *quosdam plebanos vestros ad dyocesim ecclesie Zagrebiensis semper et ab antiquo pertinentes*, ab eadem ecclesia Zagrebiensi requestrando, ad dyocesim Wesprimiensem convertere miteremini et velletis in dispendium salutis anime vestre valde magnum; unde cum nos ad ipsam ecclesiam Zagrebiensem suis iuribus sic indebite destrui non velimus, igitur fidelitati vestre firmiter percipiendo *mandavimus, quatenus prefatos plebanos vestros qui alias ad predictam dyocesim Zagrebiensem pertinuisse et spectasse perhibentur, a prelibata dyocesi Wesprimiensi penitus removens et sequestrantes, rursus ad obedienciam et debitam subieccionem pretitulate ecclesie Zagrebiensis exhibendam compellatis et astringatis, iusticia svadente, et aliud sub obtentu nostre gracie facere non ausuri in premissis*".¹³⁸
(Podčrtal I. Š.)

133 Tkalčić, Mon. episc. zagr. I, str. 113–114. – Wenzel, Cod. dipl. XI, str. 432–433. – Kukuljević Sakcinski Ivan, Regesta documentorum regni Croatiae, Dalmatiae, et Slavoniae, saec. XIII, Zagrabiae 1896, št. 725. – Smičiklas, Cod. dipl. V, str. 14–15.

134 Krčelić, Hist. eccl. zagr., str. 86. – Smičiklas, Cod. dipl. V, str. 16. – Fejér György, Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis IV, –2, str. 414. – Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 58. – Szentpétery, Regesta I, št. 1087.

135 Szentpétery, Regesta I, št. 1087.

136 Smičiklas, Cod. dipl. XII, str. 304.

137 Smičiklas, Cod. dipl. XV, str. 34.

138 Zalai oklevéltár II, 279–280. – Krčelić, Hist. eccl. zagr., str. 35.

Razen te kraljeve – Sigismundove listine imamo iz istega časa tudi listino papeža Bonifacija IX., ki izpričuje pripadnost prekmurskega ozemlja zagrebški škofiji in v kateri podeljuje med drugim tudi Klari Banfy iz Dolnje Lendave dovoljenje, da si svobodno izbere spovednika. Papež je namreč dne 21. marca 1404 naklonil Petru „comiti de Sancto Georgio et nobili mulieri Elisabeth eius uxori“, item „nobili mulieri Clare, nate quondam Stephani bani de Lindwa inferiori, vidue, *Zagrabiensis dioecesis*“, ... ut per confessarium pro suo lubitu eligendum absolvi possint“.¹³⁹

Tudi pozneje se je spor zaradi meje med obema škofijama nadaljeval in še *med to zadnjo svetovno vojno* smo bili vsi priče temu, da so *Madžari smatrali to vprašanje še vedno za odprto in nerešeno vprašanje*. Zato glede tega naj k temu dodam še sledeče:

Za časa vesprenskega škofa Mártona Birója (1745–1762) so med Zagrebom in Vesprenom nastali zaradi meja med obema škofijama težki spori. V sporočilu, ki ga je škof Biro v avgustu leta 1751 poslal kraljici Mariji Tereziji, pravi:

Iam ultra quadraginta loca in comitatibus Szaladiensis et Simighiensis in gremio horum comitatum Dioecesi Weszprimiensis existentia ad dicti Regni Croatiae et Dioecesis Zagrabiensis jurisdictionem spirituales non sine graviori Dioecesis Weszprimiensis praejudicia via facti et potentia mediante sint avulsa“.¹⁴⁰ Papežu Benediktu XIV. pa je leta 1752 škof Biró pisal v Rim, da je od vesprenske škofije odcepljenih okrog 50 župnij in so pod jurisdikcijo hrvatskega Zagreba: „... hic vero (namreč samostan v Čakovcu) ob repetitas temporum vicissitudines una cum Insula Mura-koz dicta ac aliis circiter quinquaginta parochiis ab hac Dioecesi Vesprimiensis avulsus, est sub iurisdictione Dioecesis Croatico-Zagrabiensis“.¹⁴¹ – V tem dvojem Birójevem obveščanju na najvišja mesta vzbuja pozornost trditev, da so bile tu župnije – enkrat pravi, da jih je bilo ultra quadraginta, drugič pa, da jih je bilo circiter quinquaginta – vesprenski škofiji nasilno odvzete.

Škofa Birója je vodilo naziranje, da je madžarski kralj Štefan I. ob ustanovitvi vesprenske škofije k tej priključil vse ozemlje poznejše županije Zala (Zala megye), to je ozemlje do Drave; torej ne le prekmurski del zagrebške škofije, ampak tudi Medimurje.¹⁴²

Ta Birójeva miselnost je tvorila podlago vsem nadaljnim prizadevanjem Madžarov, da se celotno ozemlje beksinskega arhidiaconata vključi v madžarsko cerkveno organizacijo z Medimurjem vred. Delno jim je to uspelo leta 1777, ko je Marija Terezija prekmurski del beksinskega arhidiaconata izločila iz zagrebške škofije ter priključila

139 Bullae Bonifacii IX., II, str. 599.

140 Krings, A muraközi országhatár, str. 52.

141 Hornig Károly, Podányi Biró Márton vezprémi Püspök naplója. (Dnevnik vesprenskega škofa Martina Padányi Birója). Veszprem 1903, str. 231–232.

142 Pehm, Padányi Biró, str. 288.

ne sicer k vesprenski – pač pa k novo ustanovljeni sombotelski škofiji.¹⁴³ Od leta 1777 dalje so si Madžari veliko prizadevali, da bi tudi Medimurje priključili k sombotelski škofiji.^{143a}

To prizadevanje med Madžari tudi v tem stoletju ni zamrlo. Ob razsulu Jugoslavije leta 1941 so tega leta Madžari politično Medimurje takoj priključili svoji državi in zalski županiji in so se med to vojno resno snovali načrti, da bi se ob Muri – v Veliki Kaniži (Nagy Kanizsa) ustanovila nova škofija, v katero bi bilo cerkveno priključeno tudi Medimurje.

Če takole sklepamo: sv. Štefan, prvi madžarski kralj, – kot poročajo viri – je tudi zalsko županijo ob ustanovitvi vesprenske škofije priključil tej. Ker pa je – kot poročajo poznejši viri natančneje – zalska županija segala do Drave, je torej tudi ozemlje vesprenske škofije segalo do Drave že od sv. Štefana dalje, – potem je težko razumeti, kako je ozemlje mirnim potom prišlo pod jurisdikcijo zagrebškega škofa, torej brez nasilja.

Tudi zgodovinar Ortway je mnenja, da je to ozemlje bilo prvotno cerkveno podložno Veszpremu in da je šele v drugi polovici XIII. stoletja, ko je bilo Medimurje zasedeno od Nemcev in je bilo pol stoletja v njihovih rokah, prišlo najprej pod cerkveno oblast sekovske (Seckau) škofije; kako pa je nato to ozemlje pripadlo k zagrebški škofiji, si Ortway ne zna več razložiti.¹⁴⁴ Toda Ortwayevo mnenje ne drži. Medimurje so imeli Nemci zasedeno nekako od leta 1288 do leta 1328,¹⁴⁵ a prvi znani beksinski arhidiacon Gregor je znan že iz časa pred nemško zasedbo Medimurja. Arhidiacon je namreč bil, kot je bilo že povedano, med letom 1278 in letom 1284.

Tudi po Šišiću je bila že od začetka severna meja zagrebške škofije na Dravi, ko pravi: „Utemeljiteljna isprava (namreč zagrebške škofije) nije se doduše sačuvala, pa zato nam i nijesu izrijekom poznate najstarije granice biskupije zagrebačke, ali ipak jedva može da bude sumnje, da su se one u bitnosti podudarale s onima, kako ih susrećemo u nešto docnije vrijeme. Na sjeveru bila je to rijeka Drava, jer se čini, da u prvi kraj nije tamo pripadalo ni Međimurje ni docniji bekčinski arhidakonat (dan. Becsehely) preko Mure”.¹⁴⁶

143 Géfin Gyula, A szombathelyi egyházmegye története. (Zgodovina sombotelske škofije). I. Szombathely 1929, str. 403–414. – *Navajam*: Géfin, A szombathelyi egyh. tört. I.

143a Pehm, Padányi Biró, str. 294–298. – Fára Muraköz, str. 116–119. – Géfin, A szombathelyi egyh. tört. I, str. 373–374. – Miskolczy Gyula, A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában. I. kötet. Budapest 1927, str. 114–115, 470–474. – *Navajam*: Miskolczy, A horvát kérdés története. Kring, A muraközi országhatár, str. 55–68.

144 Ortway, Georg, *ecc. Hung.* II, str. 682–683.

145 Holub, Zala megye tört. I, str. 123. Fejér, *Cod. dipl.* VII/2, str. 120; VII/7, str. 206. – Wenzel, *Cod. dipl.* VIII/7, str. 206. – Smičiklas, *Cod. dipl.* IX, str. 414. – Kring, A muraközi országhatár, str. 31–32.

146 Šišić, *Geschichte der Kroaten* II, str. 349. – Isti, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*. Zagreb 1925, str. 619. K zgornjemu Šišićevemu navedku naj dodam njegovo pripombo (št. 67): „Gl. *moj Priručnik* 366–367. Da Međimurje i bekčinski arhidakonat (danas Becsehely) nijesu odmah isprva pripadali zagrebačkoj biskupiji, gl. *Ortway*: Magyarországi egyházi földleírása voll. II. Bp. 1892, 680–683”.

Zagreb je stal, kakor je razvidno iz zgoraj navedenih podatkov, ki obravnavajo spore med Zagrebom in Veszprémom zaradi meje, na drugačnem stališču. Vedno je trdil, da je ozemlje beksinskega arhidiakonata že od začetka zagrebske škofije pripadalo k Zagrebu. Za časa vesprenskega škofa Birója je Kerčelić pravilno povedal, da je to ozemlje že od kralja Ladislava, ustanovitelja zagrebske škofije, dalje spadalo k Zagrebu, češ da se brez tega dejstva niti ne more razumeti nastanka beksinskega arhidiakonata: „Nec ejus fundatio, nisi ad S. Ladislaum Ecclesiae fundatorem refferi potest”.¹⁴⁷

Podobno stališče je pozneje zavzel tudi cesar Franc. Dne 26. avgusta 1829 pravi: „Insula Muraköz a septem et quod excedit saeculis cum salutari fidelium fructu diocesi Zagrabiensi incorporata eisdemque avulsionis quae absque avitarum fundationum discrimine gravissimisque dispendiis institui nequiret, necessitate nullo sub obtutu subversante, postulato huic deferri non posse”.¹⁴⁸

Ozemlje beksinskega arhidiakonata je torej dolga stoletja bili sporno ozemlje, ne le v političnem, ampak tudi v cerkvenem oziru, a naglasiti je treba, da ne z zagrebske in hrvatske strani, ampak z vesprenske in madžarske. Za Zagreb je bilo vedno jasno in nesporno, da poseduje ozemlje beksinskega arhidiakonata že od kralja Ladislava dalje, od ustanovitelja zagrebske škofije. Toda kako pojasniti dejstvo, da če je kralj Štefan I. ob ustanovitvi vesprenske škofije priključil tudi županijo Zala k njej, kako je potem ob ustanovitvi zagrebske škofije južni del te županije in škofije pripadel zagrebški škofiji?

Ta gordijski voz je z duhovito zamisljivo rešil odličen madžarski zgodovinar János Karácsonyi.

5. MEJA BEKSINSKEGA ARHIDIAKONATA V ODNOSU DO STRAŽARSKIH OBMEJNIH NASELBIN

Karácsonyi je leta 1901 na podlagi podatkov, ki jih navajajo stare listine, načrtno v glavnih potezah meje madžarske države za časa kralja Štefana I. Ugotovil je namreč sledeča dejstva:

Madžarska plemena so se tudi v novi domovini v Podonavju naselila na ozemlju, katero so od sosedov, posebno od sovražnikov ločila težko prehodna močvirja in obsežni gozdovi.

Na tistih krajih, kjer narava ni nudila zadostnega varstva pred sovražnikom, so se zavarovali z umetno napravljenimi jarki, okopi in barikadami, napravljenimi iz drevesnih debel ali kamnja. To so imenovali „gyepű”.

Skozi tak „gyepű” so vodila močno utrjena „vrata” v sosednjo državo ali pokrajino. Vrata so v primeru nevarnosti zaprli in zastražili. Onstran gyepuja je bil navadno neobljuden svet, nazvan „gyepűelve”, „gyepél” ali „gyepély”. V začetku je ta obmej-

147 Krčelić, Hist. eccl. zagr., str. 86.

148 Miskolczy, A horvát kérdés története I, str. 474. – Kring, A muraközi országhatár, str. 58.

ni svet rabil za pašo in lov, pozneje so se na njem stalno naselili in se zopet za njim zavarovali z novim gyepljem. Starega so ali opustili, da ga je zob časa razdiral, če pa je bil na nevarnejšem mestu, so ga, čeprav je ležal že bolj v notranjosti, še naprej ohranjevali in vzdrževali, da jim je rabil v obrambo v primeru sovražnega napada.

Ti gyeplji so označevali takratno mejo Madžarske.

Najbolj gotov znak, kje je kdaj potekala meja, so pa bile naselbina obmejnih stražarjev, ki so jih latinski imenovali „speculatores“, madžarsko „örök“ (stražarji). V marsikaterem krajevnem imenu na Madžarskem se je beseda „ör“ ali „lövö“ (strelec) ohranila ali sama, ali pa kot spojenka s kakšnim drugim imenom, npr. Zala-Lövö, Oriszentpéter). Včasih pa le iz listine izvemo, kje so bili takšni obmejni stražniki, kot na primer v Szatti, kraju na meji železne in zalske županije severno od Krke. Naselbine stražarjev bolj v notranjosti dežele so starejšega izvora.

Karácsonyi tudi opozarja, da so obsežnejše posesti zemljiških gospodov s številnimi vasmí znamenje, da so nastale izven prvotnega „gyeplja“, ker za časa sv. Štefana kralja v notranjosti Madžarske ni bilo takšne posesti, ki bi mela 5–6 vasi na strnjenem ozemlju.

Podobno tudi nastanek nove škofije ali novega arhidiakonata kaže na ozemlje, ki je prvotno ležalo izven „gyeplja“, kajti ustanovitev nove škofije je v srednjem veku naletela na težave, ker je škof bil oškodovan za desetino na ozemlju, ki se je izločilo iz njegove škofije. Podobno je bilo tudi z ustanovitvijo novega arhidiakonata, ker je bil zopet prejšnji arhidiakon oškodovan pri svoji četrtini desetine.

Na podlagi teh ugotovitev je Karácsonyi načrtal meje madžarske države za časa sv. Stefana krog in krog. O zapadni meji takratne Madžarske pravi, da se je „gyeplj“ začel pri izlivu Mure v Dravo, ker so med Legradom in Žakanjem (Zakany) nekoč bivali obmejni stražniki, kot še to danes potrjuje tankajšnja vas Örtilos. Od tod naprej je šel „gyeplj“ severozapadno v smeri Nova iz Zalaalövö. Južno in zapadno od te meje najdemo namreč pozneje ogromna veleposestva gradov v Čakovcu, Dolnji Lendavi in v Lenti (Nempti). Zato ta del v srednjem veku tudi ni spadal k vespremski škofiji, ampak k zagrebski in je tvoril njen beksinski arhidiakonot.

To ozemlje je Zagreb ob ustanovitvi škofije mogel le tako dobiti, ker je bilo izven „gyeplja“, nenaseljeno ali redko naseljeno. Odločilno pa priča, da je to šel prvi „gyeplj“ dejstvo, da so vzhodno od Nove pri Zágorhídi prvotno stanovali stražniki – „Örök“, speculatores, kar potrjuje ime bližnje vasi Szentkozmadombja, ki se je včasih imenovala Örikozmadombja. Leta 1257 se tu omenjajo speculatores. Od tod je potekal „gyeplj“ proti Órségu, ki leži zapadno in severozapadno od Zalaalövö.¹⁴⁹

Na podoben način je Karácsonyi načrtal meje Madžarske v dobi sv. Štefana okrog cele takratne države. V začetku je njegova zamisel naletela na odpor, pozneje pa so spoznali njeno utemeljenost in sedaj tvori eno izmed glavnih osnov, na kateri gradijo madžarski

149 Karácsonyi, Halovány vonások, str. 1040–1045, 1057. – Isti: Szent László, str. 102, 119. Pozneje je Karácsonyi spoznal, da je bil „Gyeplje“ marsikje (redkije) naseljen. – O Orsegu glej: Vasvármegye. Magyarország vármegyei és városai. Budapest 1898, str. 395–398.

znanstveniki zgodovino starejše naselitve Madžarov v Panoniji in prvotnega obrambnega sistema. Misel so sprejeli in spopolnili v svojih delih Károly Tagányi, Bálint Hóman, Gyula Szekfü, István Kniezsa, József Holub, Elemér Moór in drugi madžarski znanstveniki. Pri Nemcih je to metodo uporabil npr. Ernst Klebel, pri Slovencih pa Milko Kos.¹⁵⁰

Káracsonyijevo ugotovitev, da je beksinski arhidiakonat bil na ozemlju, ki je bilo izven meja madžarske države za časa sv. Štefana in je zato bilo to ozemlje tudi priključeno zagrebški škofiji ob njeni ustanovitvi, potrjuje tudi ustanovna listina vespremske škofije najbrž iz leta 1002, ki pa ni ohranjena v izvorniku, ampak v prepisu iz XIII. stoletja. V njej med drugim beremo: „... nos anime nostre pro redemptione quatuor civitates nominibus Vesperen, in qua episcopatus sedes est constructa, atque Albam civitates, Colon et Vyssegrad civitates sancti Mychaelis Vesprimiensi subicimus ecclesie cum omnibus ecclesiis”.¹⁵¹ Škofija je torej obsegala štiri mesta z gradovi in k njim pripadajoča upravna okrožja: Veszprém, Fehér, Kolon in Visegrád,¹⁵² mogli bi jih imenovati: županije. Opazno je, da v tej listini ni govora o županiji Zala, ampak se rabi naziv *Colon*. Kolon je torej bil za časa kralja Štefana I. pomemben kraj, da se je po njem ta civitas oziroma „županija” imenovala, in ne po kraju Zalavár, kot se je pozneje imenovala. Kraj še danes obstaja v župniji Kiskomárom in leži južno od Zalavára.¹⁵³

Ta županija Kolon kralja Štefana I. je segala na jug do obrambnega pasu in ji zato takrat še ni pripadalo ozemlje ob Krki in Muri ter v Medimurju in je torej kralj Štefan I. dodelil novo ustanovljeni vespremski škofiji le zgornji, severni del poznejše zalske županije.¹⁵⁴ Ko je kralj Ladislav leta 1091 zasedel Slavonijo in Hrvatsko do Gvozda, je priključil k novo ustanovljeni škofiji v Zagrebu tudi ozemlje izven obmejnega pasu ob Krki, Ledavi, Muri in Dravi.¹⁵⁵

Zgoraj omenjene Karácsonyijeve podatke o naselbinah stražarjev med spodnjo Dravo v bližini izteka Mure v Dravo in gornjo Rabo je Holub izpopolnil. Posek jugozapadne meje Madžarske za časa kralja Štefana:

Jugovzhodno od izliva Mure v Dravo sta bili ob levi strani Drave dve obmejni naselbini stražarjev, kar dva kraja „Ör” (Ewr). Eden je bil pri kraju Berzence (Brznica), drugi pri

150 Časopis za zgodovino in narodopisje. Maribor 1936, str. 91. – Kos. K postanku ogrske meje – 1933, str. 147 sl.

151 Holub, Zala megye tört. I, str. 331.

152 Codex diplomaticus patrius hungaricus. (Hazai okmánytár). Studio et opera Emerici Nagy, Joann. Nep. Paur, Caroli Ráth et Desiderii Véghely VI. str. I. – Holub, Zala megye tört. I, str. 23–24. – Hóman, Magyar tört. I, str. 198, 212.

153 Schematismus Wesprimiensis. Wesprimii 1926, str. 49.

154 Holub, Zala megye tört. I, str. 23 sl. – Isti, Szent István Emlékkönyv II, str. 103. – Hóman, Magyar történet I, str. 198, 212. Na str. 198 pravi: ko je Štefan I. ustanovil leta 1002 vespremsko škofijo, je rodu Verbulesu v severnem delu poznejše županije Zala podredil v del, ki se je razprostiral v predelu Kolon, podredil jurisdikciji vespremskega škofa (Verbulesu törzsének a későbbi Zala megye északi részén, Kolon vidéken elterülő részét rendelte a veszprémi püspök joghatósága alá).

155 Hóman, Magyar tört. I, str. 302, 331. – Holub, Zala megye tört. I, str. 407. – Isti, Szent István Emlékkönyv II, str. 100.

Zákányu (Žakanj), sedanji Örtilos.¹⁵⁶ Obe stražarski naselbini sta čuvali prehod preko Drave. Posebno važen je bil prehod pri Žakanju. Tu so šli Madžari preko Drave na svoje pohode v Slovenijo in Italijo po poti, ki se je imenovala po Madžarih „Strata Ungarorum”.¹⁵⁷ Tudi pozneje, ko so po letu 955 ti pohodi povsem ponehali, se je ta cesta tudi v Sloveniji še vedno tako nazivala, tako v letih 967, 1128, 1176, 1177 in 1209.^{157a} Pri Örtilosu so bila tudi takozvana „vrata”. Spomin nanje hrani ime župne cerkve v komarniškem arhidiakonatu, ki se leta 1334 naziva „ecclesia sancti Petri circa portum Draue”.¹⁵⁸ Ta župna cerkev je bila v kraju Peteranec na desni strani Drave nasproti Žakanju.¹⁵⁹ Spomin na nekdanjo stražarsko naselbino Žakanju se je torej ohranil na obeh straneh Drave.

Naslednja stara naselbina stražarjev je bila v Becsehelyu, v kraju, ki je dal beksinskemu arhidiakonatu ime: „bekči” = straža = ör.¹⁶⁰

Stražarji so bili tudi v okolici kraja Nova. Sedanji bližnji kraj Szentkozmadombja se še leta 1513 naziva „Ewry Kozmadamyán”. Imenuje se skupaj s krajema Tofej in Sompač (Tofej, Szompacs), ki sta blizu Szentkozmadombja.¹⁶¹ Pod Ewry Kozmadamyán torej ni bil mišljen kraj, ki se tudi imenuje Kozmadombja in leži severno od Čestrega (Csesztreg), kakor je to najbrž po pomoti naznačeno na Holubovem zemljevidu meja zalske županije v srednjem veku.¹⁶²

Imre Szentpétery je leta 1927 objavil ustanovno listino benediktinskega samostana v kraju Almád, ki je najbrž sedanji kraj Monostorapáti. Listina je iz leta 1118–1119 (po Szentpéteryju) oziroma iz leta 1117–1121 (po Holubu) in je ohranjena v prepisu iz leta 1420. Nastala je za časa madžarskega kralja Štefana II. Almádski samostan je med drugim prejel: „.. predia duo in Paca, alterum maius, alterum minus. In maiori est ecclesia sancti Georgii, que est obedientia ad idem monasterium, in qua etiam VIII mansiones servorum cum tribus aratris et VI vineas cum totidem cultoribus et molen-dina (za eno ali dve besedi prazen prostor) boves pascere et C porcos et L alvearia apum. Meta vero predicti predii primum incipit a villa Cupani episcopi, quam dividit rivus fluens usque ad fluvium, qui dicitur Paca usque ad villam, que dicitur Adam, de qua etiam incipit vallis, in qua fluit rivulus iterum in Paca. Deinde *ad villam, que dicitur Eur*, ubi etiam dividit terminos fluvii, qui vocatur Limpa, ad locum, qui dicitur Noa, que est curia episcopatus Vesprimiensis. Inde ad populum regine, a quo et similiter

156 Wenzel, Cod. dipl. IX, str. 222. — Csánki, Magyar tört. földrajza II, str. 634. — Karácsonyi, Halovány vonások, str. 1043, 1045. — Knieza, Ungarns Völkerschaften im XI. Jahrhundert, str. 46.

157 Hóman, Magyar tört. I, str. 328.

157a Kos Franc, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II, št 426; III, št 82; IV, št. 572 in 584; V, št. 142.

158 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 91.

159 Ortway, Georg. eccl. Hung. II, str. 756. — Buturac, Popis, str. 434.

160 Holub, Zala megye tört. I, str. 409.

161 Csánki, Magy. tört. földrajza III, str. 73.

162 Holub, Zala megye tört. I, med str. 112–113. — Pravilno na str. 32.

rivulo dividitur. Inde ad Carcam, ubi ex nemore illo, qui vocatur Vizgen, fluit rivulus, qui cadit in fluvium Carca. Inde ad villam, que dicitur Bela, unde iterum reditur ad supradictum locum, ubi est villa Cupani episcopi.”¹⁶³

Navedeni odlomek iz te listine je vazen. Omenjajo se razni kraji v zvezi z villa Fur = Öör, torej naselje stražarjev in razni potoki, npr Limpa in Krka. Od pravilne ubikacije teh so odvisne važne ugotovitve, predvsem pa obseg ozemlja med stražarskimi naselbinami in Muro, torej ozemlja, ki je takrat spadalo k zagrebski škofiji. Szentpétery npr pravi, da sta bila kraja Adam in Or med potokom Ledava in krajem Nova. Potok Limpa mu je namreč Ledava, kraj Bela pa da je bil v Medimurju.¹⁶⁴

Tudi Kniezsa postavlja stražarsko naselbino Öör v blizino Ledave, torej v bližini Karácsonyi, in sicer bolj na zapad, ko pravi: „Öör (liegt) im südwestlichen Teile des Komitates Zala, am Flusse Lendva = Limpach“. In na drugem mestu: „Karácsonyi legt die Grenzschutzlinie etwa mehr östlich, in die Gegend von Nova. Die neue Linie wurde auf Grund der seitdem zum Vorschein gekommenen Angabe Öör gezogen.“ Na podlagi tega zato Kniezsa takole opisuje mejo stražarskih naselbin v tem jugozapadnem delu Madžarske: „Diese Grenzschutzlinie erreichte an der Mur-Limpach entlang, ferner zwischen Limpach und Kerka, über das Quellengebiet der Kerka und Zala die Raab ungefähr in der Umgebung der Lafnitzmünde.“¹⁶⁵ S to črto je Kniezsa zmanjšal dejanski obseg ozemlje izven stražarskih naselbin Ladislavove meje za dobro polovico.

Toda ne Szentpéteryjevo ne Kniezsevo lokaliziranje ni v soglasju in skladu z podatki krajev in potokov v tej listini. Szentpétery je prezrl, da se v listini opisujejo meje *enega* posestva, zemljišča pri Novi, zato kraj Bela ne more biti tako daleč proč od Nove, da bi bil onstran Mure v Medimurju. Tudi Kniezsevo lokaliziranje kraja Öör in potoka Limpa ne ustreza smislu zgoraj navedenega popisa meja zemljišča almadskega samostana pri Novi in Paki. V besedilu je tale vrstni red krajev in potokov: od potokov in krajev na vzhodu do Krke na zapadu. Kraji zapadno od Krke se ne omenjajo. Da je „Noa“ sedanji kraj Nova, o tem nihče ne dvomi. V listini se omenja kraljičino ljudstvo (ad populam regine). Da je imela kraljica v bližini Nove svoja zemljišča, priča dejstvo, da je še leta 1272 imela kraljica v teh krajih svojo posest. Tega leta je namreč kraljica Elizabeta darovala Itemerjevemu sinu Emeriku zemljišče „Jan“ (terram nostram Jan vocatam), ki je bilo pri kraju Priaszó (Preazlou) in Milej.¹⁶⁶ Kraj Bela bo istoveten s krajem Beech, ki se omenja leta 1353 v popisu posesti vesprenskega škofa Ivana v Novi.¹⁶⁷

163 Magyar nyelv 1927–XXIII, str. 362–363.

164 Magyar nyelv 1927–XXIII, str. 269.

165 Kniezsa, Ungarns Völkerschaften, str. 151, st. 117, str. 46.

166 Zalai oklevéltár I, str. 70–71.

167 Zalai oklevéltár I, str. 537.

mede potoka Limpja naj omenim, da se v popisu meja zemljišča Gostolja leta 1237 omenja „Lipponik“ in da meja gre na drugo stran tega potoka (transiret Liponicum), kjer pa zopet ni mišljena Ledava.¹⁶⁸ Torej Limpja ni istovetna z Ledavo.

Holub meni, da je bila stražarska naselbina Ör, omenjena v ustanovni listini almadškega samostana, južno od Nove in je na njegovem zemljevidu tudi tako označeno.¹⁶⁹ Toda ta Ör je bil vzhodno od Nove in spomin na to stražarsko naselbino hrani prav kraj Örikozmadombja, ki se sedaj imenuje Szentkozmadombja in leži vzhodno od Nove. Tu v bližini je bila tudi cerkev sv. Jurija, ki se omenja v tej ustanovni listini. Spomin nanjo se danes hrani ledinsko ime v bližini kraja Tárnok (Tarnok), ki leži severno od Szentkozmadombja.¹⁷⁰

Tu v bližini med Novo in Szentkozmadombjem je kraj Zágorhida. V tem kraju je tudi bil nekoč „gyepü“. Rodbina, ki je ta kraj posedovala, se je zato imenovala Zágorhidai Gyepü család (= rodbina).¹⁷¹

Vzhodno od Nove je torej bila stara stražarska naselbina in stari „gyepü“.

Preej stražarskih naselbin je bilo ob zgornji Krki. Prednik resneške rodbine (Resznek) Gothard je bil leta 1268 „Major speculatorum“.¹⁷² Kralj Ladislav IV. (1272–1290) je podaril Oliverju in Herbordu iz iste rodbine zemljišče stražnikov „Feniesfalva“ pri Reszneku in v tej lastnini je Herborda in Oliverjeve sinove kralj Andrej III. leta 1292 zopet potrdil (quandam terram speculatorum nostrorum Feniesfalva).¹⁷³ Župna cerkev v Reszneku se leta 1334 v zagrebških kaptolskih statutih imenuje „sancte crucis de Or“ (= Ör).¹⁷⁴ Leta 1337 se resneška rodbina, ki se sicer po kraju bivanja naziva de Reznuc, de Reznuk ter de Reznek, imenuje tudi „de Our“ (= Ör).¹⁷⁵

Tudi pri kraju Szentgyörgyvölgy so bili stražniki. Leta 1240 so Kupan, Hada in Ladislav iz strahu pred Tatari združili svoje zemljišče z zemljiščem stražnikov ob Krki: „Quod cum tempore Tatarorum propter ... timorem, que corda fere omnium hominum incusserat, se cum terris speculatoribus Zaladiensibus de Karka adiunxissent, ut coadunati se possent sustentare commodius et tueri, iidem speculatores ipsis, et ipsi dietis speculatores se possent sustinere commodius affuissent.“ Pozneje, leta 1257 so omenjeni trije dosegli pri kralju Ben IV. za svoje lastno zemljišče odločilo od zemljišča stražnikov ob Krki in se jim vmilo. Pri popisu meja tega oddeljenega zemljišča se tudi omenja „usque ad Bud gepwe“, „ad finem Chichov gepwe“, kar je vse v zvezi z ustanovo in službo stražnikov.¹⁷⁶

168 Wenzel, Cod. dipl. VII, str. 37. - Fejér, Cod. dipl. IV/1, str. 82. - Szentpétery, Regesta I, str. 632.

169 Holub, Zala megye tört. I, str. 32, med str. 112/113.

170 Holub, Zala megye tört. III, kraj Szentgyörgy.

171 Holub, Zala megye tört. I, str. 31.

172 Wenzel, Cod. dipl. VIII, str. 208.

173 Wenzel, Cod. dipl. X, str. 32.

174 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 95.

175 Zalai oklevéltár I, str. 330.

176 Wenzel, Cod. dipl. VII, str. 466. - Monumenta ecclesiae Strigoniensis II, str. 33.

Kralj Ladislav IV. je leta 1275 dal stražniku Buzi, njegovemu sinu Martinu in sorodnikom v last nekaj zemljišča stražnikov in jih povzdignil med nemešnjake. Zemljišče je ležalo med Kobiljem in Cesztregom, nekje tam, kjer je sedaj Marokföld pri Szentgyörgyvögyu, ki se ob tej priliki imenuje Óriszentgyörgyvölgy.¹⁷⁷ V zagrebških statutih se župnija v Szentgyörgyvölgyu leta 1334 imenuje „Sancti Georgii circa Or” (Ör).¹⁷⁸

Severno ob vasi Szenterzsébet pri Zatafalvi (zdaj Szatta) na levi strani Krke so leta 1334 mejili na zemljišče dolnjelendavskega Nikolaja, Hetkutas imenovano, kraljevi stražniki: „Hetkutas ... ad occidentem et aquilonem speculatoribus domini regis.”¹⁷⁹

Szatta leži že v železni županiji in je spadala v takozvani „districtus Ewrszeg” (Örség), obširno stražno ozemlje, v katerega je spadalo 18 vasi: Szalafő, Örisznetpéter, Ispánk, Nagyrákos, Szaknyér, Kistrákos, Pankasz, Szatta (Örszatta), Kerkáskápolna (Kápolnasfalu, Alkarika), Örbajánháza, Szenyeháza, Dávidháza, Kotormány, Hodoš (Örihodos), Krplivnik (Kapornak), Krčica (Kercza, Kyrca, Kápolnaskircza), Somorovci (Szomoróc) in Bükalja. Središče Örséga je bil Örisznetpéter.¹⁸⁰

Pri nekaterih krajih že začetek besede „Ör” naznačuje, da so v njih prebivali stražarji, za druge pa vemo iz raznih listin, tako npr. se leta 1208 omenjajo obmejni stržarji v Krčici: terre ville speculatorum Kurcite” in „ad terram speculatorum”.¹⁸¹

Področje zgornje Krke in Zale je bilo torej zelo gosto naseljeno s stražarskimi postojankami. Razen omenjenih vasi naj omenim še dve naselji stražarjev: Zalolövő in Örmagyarosd.

Od Örséga je šel prvotni mejni stražarski pas na sever k Rabi, kjer je bil „gyepü” pri kraju Rátót in so bivali stražarji v kraju Gasztony pri Csákányu.¹⁸² Spomin na „gyepü” hrani tudi ime bližnjega kraja Rönök. Beseda tega krajevnega imena izvira od slovenske besede „rov” (preseka = Gyepü = Verhau = fovea = efossio).¹⁸³

Tako smo se seznanili z naselbinami obmejnih brambovcev od Óra pri Brznici ob Dravi do Gastonja ob Rabi, katere začrtujejo prvotno mejo jugozapadne Madžarske ter z njihovimi nazivi. Imenovali so jih ali z izrazom speculatores = örök (= stražarji) ali sagittarii = lövők (= strelci).

Svoj začetek imajo te obrambne naselbine po težkem madžarskem porazu na Lechfeldu pri Augsburgu leta 955. Madžarski bojeviti rod „Vérbulesu”, ki je prebival ob Blatnem jezeru ter na ozemlju severnega dela poznejše železne županije in hodil na

177 Turul 1899, str. 1. – Holub, Zala megye tört. I, str. 31–32, 62.

178 Tkalčić, Mon. episc. zagr. II, str. 95.

179 Zalai oklevéltár I, str. 281.

180 Vasvármegye. Az Örség, str. 395–398. – Csánki, Magyar tört. földrajza II, str. 727, 734, 739, 756, 558, 762, 764, 782, 795, 799, 801, 809.

181 Szentpétery, Regesta I, str. 75–76.

182 Karácsonyi, Halovány vonások, str. 1045. – Moór, Westungarn im Mittelalter, str. 308. – Fejér, Cod. dipl. IV/3, str. 526. – Csánki, Magyar tört. földrajza II, str. 751.

183 Moór, Zur Siedlungsgeschichte der deutsch-ungarischen Sprachgrenze, str. 9–10. – Isti, Westungarn im Mittelalter, str. 47, 307, 311. – Tagányi, Alte Grenzschutz-Vorrichtungen, str. 106.

drzne pohode daleč na zapad, je v tej bitki skoraj izkrvavel.¹⁸⁴ Madžarski zgodovinar Szekfü pravi: „Gleich nach der Schlacht bei Augsburg haben die Nachfolger Arpads es für nötig erachtet, die Westgrenze auf solche Weise gegen einen voraussichtlichen deutschen Einbruch zu schützen. Das ganze System ist zur Zeit Stefans des Heiligen bereitz vollkommenen abgeschlossen.“¹⁸⁵

Ozemlje, ki je bilo zapadno od zgoraj naznačene črte stražarjev je bilo takozvano „gyepüelve“ in ob času sv. Štefana ni spadalo k madžarski. Šele ko je madžarski kralj Ladislav (1077–1095) zasedel Hrvatsko, je Međimurje ter ozemlje poznejše varaždinske, križevske in zagrebške županije pripadlo Madžarski. Tako Karácsonyi.¹⁸⁶ Seveda takrat tudi ozemlje, ki je tvorilo prekmurski del beksinskega arhidiakonata.

Tako je šele za kralja Ladislava in njegovih naslednikov začela nastajati druga, novejša zapadna meja Madžarske v tem predelu na slovenskem ozemlju, pa zapadneje od prejšnje, stare meje. Madžari so zasedli za Ladislava „gyepüelve“ vsaj do črte Lipnica – Dobra – Radgona – Ptuj. Tu je začela nastajati nova politična in državna meja med Avstrijo in Madžarsko, torej približno tam, kjer je bila zapadna meja nekdanje Kocljeve kneževine. Dočim je na prejšnji črti nastajala narodnostna meja med Madžari in Slovenci, se je na novi meji med Rabo in Muro začela tvoriti narodnostna meja med Slovenci in Nemci ter na odseku med Muro in Dravo slovensko-hrvatska narodnostna meja.

To bližnjo navzočnost Madžarov na tem predelu izpričujejo tudi listine. Med letom 1106 in 1124 so bila naselja pri Ročici, Negovi in Boračevi večkrat opustošena od Madžarov.¹⁸⁷ Salzburški nadškof Konrad I. (1106–1147) je okrog leta 1127 sklenil mir z madžarskim kraljem Štefanom II. (1116–1131), a z majhnim uspehom. Po posredovanju estergomskega nadškofa Felicijana je kralj Bela II. (1131–1141) sklenil z nadškofom Konradom I. novi, trajnejši mir.¹⁸⁸

Tri ali štiri desetletja so bila potrebna, da so se Madžari na tej novi meji umirili in to po posredovanju salzburškega nadškofa, ki je zaradi varnosti dal med letom 1131 in 1147 sezidati Rajhenburg, obnoviti razrušeni ptujski grad in začel staviti utrdbo tudi v Lipnici.¹⁸⁹ V cerkvenem oziru je ob pomaknitvi madžarske meje za časa kralja Ladislava na mejo Dobra – Radgona – Ptuj v tem odseku pomembno tole: *takrat se je tudi ozemlje vzhodno od črte Radgona – Ptuj vključilo v novo ustanovljeno zagrebško škofijo.*

Sicer si pa oglejmo nastanek in obmejno črto nove meje med Madžarsko in Avstrijo v tem odseku v luči stražarskih naselbin, ki so tod nastale, začenši zgoraj pri Rabi.

184 Hóman, Magyar történet, str. 151, 198.

185 Szekfü, Der Staat Ungarn, str. 31. – Hóman, Magyar tört. I, str. 151. – Holub, Zala megye tört. I, 13. – Moór, Zur Siedlungsgeschichte, str. 6.

186 Karácsonyi, Szent László, str. 6, 10, 15, 23.

187 Kos, Gradivo IV, št. 22, str. 12–13.

188 Kos, Gradivo IV, št. 105, str. 62–63.

189 Kos, Gradivo IV, št. 109, str. 65–66.

Sedanja kraja Sv. Martin (Sankt Martin an der Raab, Rábaszent = Márton) in Straza (Oberdrossen, Rábaőr) se leta 1387 imenujeta Strason (Strasim) inferior et superior (Unterdrossen, Oberdrossen; Alsósztázsa, Felsosztázsa). Torej: Dolnja Straza in Gornja Straza. Slovenski imeni že povesta, da sta bila oba kraja stražarski naselbini. Spadala sta h gradu Dobra.¹⁹⁰

Tudi v Dobri se večkrat omenjajo stražarji (Neuhaus am Klausenbach, Vasdobra). Stražniki iz Zale so se pred letom 1213 naselili v Dobri, a se zaradi nemških napadov niso mogli v Dobri vzdrževati in so zato odšli nazaj v svoj prejšnji kraj: ... speculatores propter infestationes theuthonicorum minime possunt persistere. ...¹⁹¹

Tudi o samostanu v Monoštru (St. Gotthard) poročajo listine, da se je nahajal blizu nemške meje: ... ad confinia Teutonie deferuntur.^{191a} Tako listina iz leta 1233 in podobno tudi leta 1266: ... terrae eiusdem monasterii Dobra vocatae in confinio Styriae sitae, quam abbas ... propter devastationes et spolia pacifice possidenequivisset, in qua propter insultus confinorum repentinos damna et gravamina quam plura excessissent. ...¹⁹²

Da je bila utrjena obmejna postojanka tudi severno od Mure in zapadno od Pelanjecv, spričuje dejstvo, da so mejni prehod na poti iz Sobote v Radgono imenovali „nemška vrata“.¹⁹³

Največ stražarskih dvorcev je bilo na ozemlju med Muro in Dravo, ki so jih podrobneje obravnavali A. Mell, Alphons Dopsch, Fran Kovačič in Milko Kos.¹⁹⁴

V okolici Maribora in Lipnice se streli omenjajo leta 1164, leta 1172, okrog leta 1175 in najbrž leta 1185.¹⁹⁵

Severovzhodno od Vurberga je kraj, ki se imenuje Straza.¹⁹⁶

V Otokarjevem urbarju iz let 1265–1267 se omenjajo strelni dvorci v krajih: Babinci, Krapje, Noršinci, Šalinci (po letu 1267), Krištanci, Lukavci, Branoslavci (Branek), Lastomerci, Zbigovci, Polan, Žepovci, Radoslavci, Stročja vas, Bunčani, Čagona.

190 Csánki, Magyar tört. földr. II, str. 802. – Moór, Zur Siedlungsgeschichte, str. 11. – Isti, Westungarn im Mittelalter, str. 50, 94.

191 Wenzel, Cod. dipl. VI, str. 358. – Szentpétery, Regesta I, str. 90–91. – Kos, Gradivo V, str. 426–427. – Moór, Zur Siedlungsgeschichte, str. 12. – Isti, Westungarn im Mittelalter, str. 25, 164.

191a Szentpétery, Regesta I, st. 505.

192 Szentpétery, Regesta I, st. 1509.

193 Tagányi, Alte Grenzschutz-Vorrichtungen, str. 106, op. 2.

194 Mell, Die sogenannten Schützenhöfe und Schützenlehen in Steiermark, Mitt. d. Hist. Vereins für Steiermark XLII/1894. – Isti, Grundriss der Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte des Landes Steiermark. – Dopsch – Mell, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter, Österreichische Urbare, I. Abt., 2, 1910. – Kovačič, Doneski k starejši zgodovini Murskega polja, Časopis za zgodovino in narodopisje, XV, Maribor 1919, str. 45–63. – M. Kos, K postanku ogrske meje med Dravo in Rabo, ČZN XXVIII/1933, str. 144–153. – Isti, Urbarji salzburske nadškofije, Ljubljana 1939, str. 7–20.

195 Kovačič, Doneski, str. 45.

196 Krajevni leksikon Dravske banovine, Ljubljana 1937, str. 434.

Slačka ves pri Sv. Benediktu, Boreči, Kupetinci, Cankova – Brengova, Trbegovec, Gajševci, Tronkin, Radvenci (Ivanjševci), Ščavnica pri Sv. Ani, Pišovski vrh pri Negovi (Lokavci), Grabonaš, Očeslavci, Ročica in Grabšinci. Strelci so bili tudi v Ljutomeru in Verzeju.¹⁹⁷

Na salzburški posesti v okolici Ptuja so bili strelni dvorci v vaseh: Strelci pri Sobetincih, Strelci (Streljanci pri Mezgovcih, Podvinci, Spuhlja, Mostje, Oblaki, Plagcerovci, Formin in Lešnica.¹⁹⁸

V zvezo z obrambno organizacijo strelcev spadajo tudi nazivi: Preseka (severno od Središča), Presika (jugovzhodno od Ljutomera), Kog, Kree, Strelčji vrh (Nunska graba), Železne dveri pri Jeruzalemskih goricah ter Strazna gora pri Sv. Tomazu v Slov. goricah.¹⁹⁹

Največ strelskih dvorcev je bilo ob desni strani Mure od Radgone do Ljutomera in od tod do dravskega Središča. Razumljivo nam to postane, če pomislimo, da so tukaj mogli pričakovati napadov iz dveh strani: preko Mure s severa ter iz Medimurja od vzhoda. Zato je bil ta del meje tako zavarovan od avstrijske strani. Če namreč pogledamo zemljevid Avstroogrske, vidimo, da je meja med Avstrijo in Madžarsko potekala od Donave na severu do Kolpe na jugu skoraj v ravnih črti sever-jug. Le na odseku med Muro in Dravo je spremenila svojo smer. Pri Radgoni se je zaobrnila ob Muri navzdol do Ljutomera, od tod je šla v južni smeri do Središča in nato nekaj časa ob Dravi navzgor k zgoraj označeni črti sever-jug proti Savi. Zato so takrat ta izbočeni del meje še posebej zavarovali s strelskimi dvorci.

Zapadne strelske naselbine med Ptujem in Radgono so starejšega izvora. Njihov začetek moremo v splošnem staviti v čas Ladislavove zasedbe te pokrajine. Vzhodnejši strelski dvorci – to je med Ljutomerom in Središčem – so mlajšega izvora. Ni pa izključeno, da ne bi kateri izmed strelskih dvorcev med Muro in Dravo bil ustanovljen že od Madžarov po Ladislavovi zasedbi in je ohranil svoj pomen še naprej, ko so bili iz takih dvorcev potisnjeni Madžari proti vzhodu in so se nato vanje naselili nemški strelci.

Na desni strani Mure od Radgone do Krapja so torej bili številni strelski dvorci. Ali so bili tudi na levi, Madžarski, to je prekmurski strani Mure? Ker je bila desna stran Mure tako zavarovana, je logično, da je bila temu primerno zavarovana leva stran Mure. Da je res bilo tako, nas v tem potrjuje listina iz leta 1398. Dne 8. aprila 1398 so se v vasi Gančani pri Beltincih zbrali Ivan in Peter iz gornjelendavske rodbine Széchyjev ter Ladislav in Ivan iz Dolnje Lendave. Obravnavali so, kot sami pravijo: ... de factis et negotiis nostris ex parte theutunicorum; et nos fassi fuimus imo fatemur ac finaliter ordinavimus et composuimus, quod quousque rixe et brige cum ipsis theutunicorum per omnia finirentur, nos Johannes et Petrus Herczeg prefati magistrus Ladislaum et Johannem prescriptos in nullo dimittere volumus, sed cum eis tenere et ipsos iuvare

197 Kovačič, Doneski, str. 45–63.

198 Kos, Urbarji salzburske nadškofije, str. 19–20.

199 Kos, K postanku ogrske meje, str. 147–148.

volumus; et in nostra curia prope Mura – Zombotham viginti equestres sagittarios et in aliis tribus locis in nostris possessionibus sexaginta equestres sagittarios pro custodia et speculatione teutunicorum habere et servare volumus, ...”.²⁰⁰

V tem času je večina prekmurske zemlje bila v lasti imenovanih dveh rodbin, in sicer Széchyjev – Herczegov v Gornji Lendavi ter Banfijev v Dolnji Lendavi. Iz listine je razvidno, da so imeli posebno Banfiji težave z „Nemci“ ob Muri, kjer so od Doklezovja do Bistrice ob Muri imeli skupno mejo ter so jim zato Széchyji priskočili na pomoč. Gornjelendavski zemljiški gospodje so torej v tem času vzdrževali v svojih štirih obmejnih vaseh 80 strelcev–konjenikov. V katerih vaseh razen pri Soboti so bili nastanjeni, listina ne pove. Značilno je, da se/šedanja vas Gradišče ob Muri blizu Tišine še leta 1345 in 1366 imenuje „Gradisa, Gradischiya in ditr. Beelmura”.²⁰¹ Ime je gotovo v zvezi z obmejno obrambno utrdbo: gradišče.

V XIII. in XIV. stoletju so brambo meje na madžarski strani v precejšnji meri prevzeli tudi obmejni gradovi, ki so v tem predelu bili v Dobri, v Gornji in Dolnji Lendavi v Prekmurju ter v Štrigovi in Čakovcu v Medimurju.

Gotovo so imeli tudi dolnjelendavski Banfiji svoje strelce ob Muri. Da pa so imeli zavarovano svoje ozemlje tudi na obeh straneh spodnje Ledave, sklepam iz krajevnega imena Turnišče na desni strani Ledave in Strehovci na levi strani. Turnišče se imenuje v narečju Törnišče (tören, turris, torony, stolp). V listinah se imenuje: Toronhel (1379), Turnicha (1389), Tornischa (1403), Tornisa (1405), Tornystya (1405), Tornicha (1411), Tornissa (1428), Thurnissa (1481), oppidum Tornystha (1525).²⁰² Leta 1501 je bil „in Turnyschya” celo vicearhidiakon.²⁰³ Iz krajevnega imena Turnišče sklepam, da so dolnjelendavski Banfiji imeli v tem kraju obrambni stolp.

Na levi strani Ledave so Strehovci blizu Dobrovnika. Kraj se je leta 1379 imenoval Streleclaca (bivališče strelcev, rabljena je torej slovenska beseda), Strilechlaka (1411), Strelechlaca (1428) ter Ztreclakos (1527).²⁰⁴ Že samo ime spričuje, da so v tem naselju bivali strelci.

S tem je očrtan nastanek meje v tem predelu Madžarske za časa sv. Štefana in nastanek takratnega obmejnega obrambnega pasu; ter obrambnega pasu, ki je nastal po Ladislavovi zasedbi teh predelov ob svojem pohodu na Hrvaško. Seveda takratna državna meja ni bila takšna kot je *danes: res ozka črta*, ki gre od enega kamnitega mejnika do drugega. Takratna meja je bila *širši mejni pas*.

Ozemlje, ki je ležalo izven prvega obrambnega pasu oziroma med prvim in drugim v tem predelu, je bilo torej ob ustanovitvi zagrebške škofije dodeljeno Zagrebu. Nastane zato vprašanje, od kod so izvirali potem spori zaradi meja med vespremsko in zagreb-

200 Zalai oklevéltár II, str. 275.

201 Csánki, Magyar tört. földrajza II, 751.

202 Csánki, Magyar tört. földrajza III, str. 117.

203 Rački, Popis, Starine IV/1872: Michael vicearchidiaconus de Bexin, plebanus in Turnyschya.

204 Csánki, Magyar tört. földrajza III, str. 113.

ško škofijo. Tu je treba takoj naglasiti, da ta spor za časa ustanovitve zagrebske škofije še ni obstajal, kajti kralj Ladislav I. je novo škofijo v Zagrebu ustanovil *tudi na nasvet vesprenskega škofa Kozma*, kakor to sporoča estergomski nadškof Felicijan leta 1134: „... besprimiensi episcopo Cosma ... consilio zagrabiensem constituit episcopatum”.²⁰⁵ Ker je zagrebska škofija nastala tudi po nasvetu vesprenskega škofa, potem je jasno, da so bile takrat urejene tudi meje med obema škofijama. Sledove teh meja so nam ohranili ravno kraji, kjer so nekoč bivali obmejni stražarji. Ti mejni kraji so bili Brznica, Örtilos, Becsehely, Örikozmadombja, in gornji tek reke Krke. S tem mejnim pasom stražarskih naselbin se presenetljivo krije mejna črta beksinskega arhidiakonata leta 1334, iz katerega leta imamo prvi ohranjeni popis župnij prekmurškega dela beksinskega arhidiakonata.

Sredi XIII. stoletja, ko je nova zapadna madžarska meja tekla pri Dobri, Radgoni, Ljutomeru in Ormožu, so v Vespremu na staro mejo pozabili. Stražarske naselbine so v tem času bile le še ob gornji Krki in Zali ter v Örségu zaradi bližine nemške meje pri Dobri. Spodaj ob steku Mure v Dravo stražarji niso bili več potrebni. V nepoznanju vsega tega vidim vzrok vsem težnjam vesprenskih škofov od srede XIII. stoletja dalje neopravičeno vključiti ozemlje beksinskega arhidiakonata v območje vesprenske škofije, bodisi do Mure ali celo do Drave, torej do prirodnejše meje.

Do podobnega zaključka privede obravnavanje spora med panonhalmskim benediktinskim opatom in zagrebskim škofom zaradi desetine treh kapel in sicer: „... sancti Barnabe, sancte crucis et sancte trinitatis ex parte castris Simigiensis in dioecesi Vesprimiensi existentium” ter zaradi desetine nekih krajev južno od Drave v zagrebski škofiji.²⁰⁶ Te kapele so bile v županiji Somogy, katera se razteza med Dravo in Blatnim jezerom. Papež Honorij III. (1216–1227) pravi v listini z dne 2. januarja 1221, da je ta spor že star in ga je reševal že njegov prednik papež Inocenc III. (1198–1216) na različne načine. O njem se je obravnavalo tudi na lateranskem cerkvenem zboru, toda brez uspeha. Opat iz Pannonhalme je utemeljeval svoje pravice do imenovanih treh kapel z različnimi listinami, ki so bile: „privilegium sancti regis Stephani et confirmationes felicis recordationis Alexandri (1159–1181), Urbani (1185–1187) et Clemenitis (1187–1191) Romanorum pontificum”. Zanimiv je odgovor györskega škofa Petra, ki je bil mandator zagrebskega škofa: „Memoratus autem procurator ex aduerso respondens, proposuit episcopum supradictum decimas memoratas inconcusse diutius possedissee, asserens nichilominus, quod dicta pars que ultra Drauam extitit tempore dati priuilegii de comitatu non fuisset eodem, et quod predictae capelle que circa Drauam erant cum parrochianis suis essent in Zagrabiensi dioecesi constitute, que omnia obtulit se tunc temporis probaturum.” Končno je spor rešil papež Gregor IX. (1227–1241) dne 22. julija leta 1232 tako, da je opat prepustil svojo desetino in vse drugo, kar je imel južno od Drave v zagrebski škofiji, zagrebskemu škofu. Zagrebski

205 Tkalčić, *Mon. episc. zagr.* I, str. 1. – Smičiklas, *Cod. dipl.* II, str. 42.

206 *Mon. episc. Vesprimiensis* I, str. 53. – Smičiklas, *Cod. dipl.* III, str. 188–189.

skof pa je prepustil desetino starih kapel, namreč Sv. Marije, Sv. Trojice, Sv. Barnabe in Sv. križa ter vse druge pravice do kapel panonhalmškemu opatu.²⁰⁷

Kapela Sv. križa je bila v Murških Krizevcih (Murakeresztur, kereszt = križ), ki leži nasproti Kotoribi in kjer je nastala pozneje benediktinska opatija ter ji je bil leta 1341 opat Matija.²⁰⁸ Ostale kapele so bile v bližini in spomin nanje še hranijo ledinska imena v okolici Murakeresztura.²⁰⁹ Ozemlje, na katerem so bile te štiri kapele, je bilo prvotno obmejno ozemlje, ki se je razprostiralo severno od strazarske naselbine Örtilos in je torej že ob ustanovitvi zagrebske škofije spadalo pod Zagreb.

ZA KONEC

Na osnovi izsledkov madžarskih, hrvatskih, nemških in slovenskih zgodovinarjev dobimo sledeči pregled dogodkov od naselitve Madzarov v Panoniji do konca XIV. stoletja na ozemlja trikota Žakanj – Raba – Dobra – Ptuj – izliv Mure v Dravo:

Madzari so se naselili v Panoniji med leti 900 – 910 (bitka pri Ennsburgu), oziroma 913 (bitka ob reki Inn). Tej dobi madžarske naselitve je sledila doba madžarskih pohodov na jug in na zapad. Trajala je od naselitve do leta 955, do težkega poraza Madzarov na Leškem polju (Lechfeldu). V tem času se Madzari niso naselili na omenjenem trikotu. Poraz Madzarov na Lechfeldu pri Augsburgu je imel te posledice:

1. Madžarski pohodi so prenehali in Madzari so se umaknili za obmejni pas in ga močno utrdili. Posebno za kralja Štefana I. in nato po že četrtem vpadu nemškega cesarja Hinrika III. leta 1051 ob Rabi v dolino gornje Zale so se v tem predelu Madžarske pomnožile in utrdile strazarske naselbine, nastalo je kar obsirno strazno ozemlje nazvano Örség, po naše: Strazno ozemlje. Zato od 955 do nastopa kralja Ladislava leta 1077, to je več kot 120 let, traja pretežno doba miru, ni mejnih sprememb v tem predelu.

2. V tem času so se Madzari pokristjani in to je doba politične in cerkvene organizacije Madžarske, nastanek in razvoj tako zupanij kot škofij. Vse to v okviru meja, ki ga krog in krog Madžarske začrtujejo prvotne naselbine obmejnih stražajev. Slovani in Nemci, ki so živeli za obmejnim obrambnim pasom na panonskem ozemlju, počasi tonejo v madžarskem morju. Toda od teh so Madzari sprejeli krščansko vero, kar spričujejo njihovi bogoslužni in cerkveni izrazi. Kej vse so takrat ti Slovani prebivali, pa je še danes ohranjeno v mnogih krajevnih, v imenih reh in potokov ter ledinskih imenih.

3. Do kralja Ladislava je bil zgodaj omenjeni trikot „gyepüelve“, ozemlje, ki je ležalo izven, onstran strazarskih naselbin. Po Ladislavovi zasedbi tega ozemlja ob njegovem

207 Mon. episc. Vespr. I, str. 53, 91–92. – Ikalčić, Mon. episc. zagr. I, str. 73. – Smičiklas, Cod. dipl. III, str. 189, 362–364.

208 Zalai oklevéltár I, str. 469.

209 Tako mi je osebno povedal kaplan v Murakereszturu leta 1945, ko sem bil kaplan v Szepetneku (Szepetnek) pri Veliki Kanizi.

pohodu na jug v Slavonijo in Hrvaško se je v tem predelu meja Madžarske pomaknila na zapad in sicer: zapadno od Dobre do Radgone in Ptuja in se je to ozemlje med staro in novo mejo cerkveno priključilo k novo ustanovljeni škofiji v Zagrebu. Na tem ozemlju so nastali pozneje trije arhidiakonati: belmurski, beksinski in arhidiakonot med Muro in Dravo. Pod vplivom Salzburga se je druga, Ladislavova meja med Muro in Rabo počasi pomaknila na črto Radgona – Ljutomer – Središće. Cerkevno je to ozemlje spadalo od leta 796, ko je kralj Pipin Panonijo med Rabo, Donavo in Dravo podredil salzburski škofiji, do sv. Metoda pod Salzburg. Za časa kneza Koclja je to ozemlje za nekaj časa spadalo k Metodovi nadškofiji in po njegovi smrti leta 885 zopet pod Salzburg tja do Ladislavovega pohoda na slovanski jug, ko je bilo to ozemlje priključeno zagrebski škofiji, ki pa je v teku XII. in XIII. stoletja končno po sili razmer prišlo v tri škofije: Salzburg (ozemlje zapadno od črte Ljutomer – Središće), Győr (ozemlje belmurskega arhidiakonata) in Zagreb (beksinski arhidiakonot).

4. Mejni pas prvotnih strazarskih naselbin od Žakanja pri Dravi do Őrsega južno od Rabe, to je meja kralja Štefana, ni le delila zagrebske škofije od vesprenske in győrske, ampak je na tej črti počasi nastajala tudi *narodnostna meja med Slovenci in Madžari*. Tako je pojasnjeno, zakaj so se ohranili prekmurski Slovenci ob Muri in Rabi do danes: živeli so izven prvotnih madžarskih naselbin obmejnih stražarjev.

Na drugi, Ladislavovi meji je polagoma nastajala poznejša avstroogrška politična in državna meja ter obenem tudi nova narodnostna meja: med Rabo in Muri *nemško-slovenska*, med Muro in Dravo in dalje na jug pa *slovensko-hrvatska* narodnostna meja.

5. Do prvega spora med vesprenskim in zagrebskim škofom zaradi meja je prišlo, kolikor viri poročajo, šele sredi XIII. stoletja. Vzrok sporu je bil na vesprenski strani. Županija se ni več imenovala Colon, ampak že dalj časa Zala in njen obseg je bil na jugu večji. Zato so se zdele vesprenskemu škofu meje škofije z zagrebsko negotove, nepravne, ker so takrat že pozabili, da je predladislavska meja potekala od Žakanja do Őrsega drugače kot sredi XIII. stoletja. Tudi dolnjalendavska rodbina Haholtov-Banfijev je, ker je bila madžarska, bolj težila k Veszpremu kot k hrvaškemu Zagrebu. Konec XIV. stoletja so Banfiji celo hoteli nekaj prekmurskih župnij odtrgati od zagrebske škofije in jih priključiti k vesprenski. Toda kakor je leta 1256 kralj Bela IV. posredoval v prilog Zagrebu, podobno je cesar Sigismund leta 1398 potrdil pravice Zagreba do prekmurskih župnij.

6. Od vesprenskega škofa Birója do najnovejših časov, to je že skoraj 200 let, ima prizadevanje Madžarov priključiti Medjimurje v *cerkvenem oziru* k Madžarski, *narodnostno ozadje*. Prekmurski del beksinskega arhidiakonata je bil namreč že leta 1777 priključen k novo ustanovljeni sombotelski škofiji (Szombathely) in tako je ozemlje, na kateri so živeli Slovenci, prišlo v madžarsko cerkveno upravo in v času pospešene madžarizacije moglo biti tako to prebivalstvo raznarodovanju uspešneje podvrženo. V Medjimurju je bil položaj drugačen. Čeprav je namreč takrat Medjimurje politično spadalo k zalski županiji s sedežem v Zalaegerszegu, je v verskem in cerkvenem oziru pripadalo zagrebski škofiji, ki je v hrvaško Medjimurje pošiljalo narodno zavedne hrvaške duhovnike za dušne pastirje. To je bilo Madžarom v napotje, ker so spoznali,

da dokler bodo v Medjimurju pastirovali hrvatski duhovniki iz Zagreba, *tako dolgo bo njihovo raznarodovalno delo v Medjimurju brezuspešno. V tem skoraj dvestoletnem boju zato stalno prizadevanje Madžarov, da Medjimurje tudi cerkveno priključijo Madžarski.*

Ta težnja je zopet prišla zelo vidno do izraza leta 1829, ko so v mesecu avgustu na državnem svetu na Dunaju obravnavali vprašanje priključitve Medjimurja k somboteljski škofiji za kar se je zelo prizadevalo vodstvo županije Zala. Takratni somboteljski škof András Böle navaja med razlogi za takšno združitev tudi sledečega: „Spreche für diese Trennung (namreč Medimurja od Zagreba) die Beförderung der Landessprache (=madžarsčine), weil die dortigen Bewohner bei ihrem gemischten Dialekte, wenn sie solche Seelsorger aus agramer Diözese erhalten, die bloss der kroatische Sprache kundig sind, nie ungarisch lernen werden“.²¹⁰

Zagrebsko odposlanstvo na tem razpravljanju je vodil generalni vikar Jožef Salec. Navedli so pet tehničnih razlogov za to, da ostane Medjimurje še naprej pri zagrebški škofiji. Med temi:

Sei das agramer Bistum zwischen den Jahren 1090 und 1095 von König Ladislaus gestiftet worden und dasselbe habe weit über die Mur nach Ungarn verbreitet, wornach nicht Ungarn, sondern Kroatien berechtigt wäre, unter diesem Vorwand ein verlorenes Gebiet zu reklamieren. — Zagrebška škofija se je tudi leta 1829 dobro zavedela tega, da je že kralj Ladislav dodelil ne le Medimurje, ampak tudi ozemlje prekmurskega dela poznejšega beksinskega arhidiaconata zagrebški škofiji. In če kdo ima pravico zahtevati kakšno ozemlje, ni to Sombathel, ki bi si rad priključil Medimurje, ampak Zagreb, kateremu je že kralj Ladislav dodelil sudi ozemlje na levi strani Mure.

Važen je jezik; pastiruje se v jeziku ljudstva. Somboteljska škofija pa nima zadosti duhovnikov, ki bi dobro obvladali hrvatski jezik. Če pa ljudstvo ne razume duhovnika, zelo podivja. (Zapisnik: da Sombotel ima kaum Geistliche, die der kroatischen Sprache vollkommen mächtig sind. — — — Dagegen sei zu besorgen, dass das Volk, wenn es die Seelsorger nicht verstünde, in die äusserste Roheit verfallen würd.)²¹¹ Tako hrvatsko odposlanstvo.

Tudi Péter Klobusiczky, nadškof v Kalocsi kot metropolit zagrebške škofije in estergomski nadškof, kardinal in primas Sándor Rudnay sta na tem posvetu odkrito povedala, da za prizadevanjem vodstva zalske županije preko sombotelskega škofa priključiti Medjimurje k sombotelski škofiji stoji želja „die ungarische Sprache im Lande zu verbreiten“.²¹²

Zelo pomembne so sklepne ugotovitve tega posveta, ki jih je glede Medjimurja dne 8. avgusta 1829 zapisal državni svetnik Jüstel: Die Seelsorger sind für das Volk und sollen dessen Sprache verstehen und reden. Das Volk (=medjimurski) liebt auch seine Sprache und braucht sie nicht verlernen — — — Noch ist es nicht als Maxime ausge-

210 Miskolczy, A horvát kérdés története I, str. 470–471.

211 Miskolczy, A horvát kérdés története I, str. 471.

212 Miskolczy, A horvát kérdés története I, str. 472.

sprochen worden und wird es hoffentlich nie werden, dass, wer nicht ein Ungar in Ungarn ist, seine Sprache verlernen, dass in Ungarn nur die ungarische Sprache herrschend werden soll. Warum soll der slavische Distrikt Muraköz sogar zum Nachteil für sein Seelenheil dieser Absicht geopfert, einem Ordinariate zugewiesen werden, welches, wie der Erzbischof von Kalicsa vom Bischof und Klerus zu Steinamanger versichert, die Sprache dieses Distriktes nicht versteht?“²¹³ Zato je cesar Franc izdal dne 26. avgusta 1829 lastnoročni dekret, da se Medjimurje ne odcepi od zagrebske škofije.²¹⁴

To so osnovna načela, po katerih bi se morali tudi danes ravnati tako cerkveni kot državni voditelji posebno v dušnem pastirstvu in šolstvu pri narodnih manjšinah, npr. na Gradiščanskem in Koroškem.

7. Kako vpliva v obmejnih pokrajinah cerkvena pripadnost na izoblikovanje državne meje, vidimo v našem primeru posebno nazorno pri Salzburgu in Sombotelu. Pod odločnim vplivom Salzburga v XII. in XIII. stoletju je nastajala in nato potekala meja med Muro in Dravo na črti Ljutomer – Ormož, sicer bi šla zapadneje, od Radgone do Ptuja. – Podobno tudi Pehm v svoji knjigi o vespremskem škofu Biróju opozarja na važnost Birójeve borbe z Zagrebom in odcepitve prekmurskega dela beksinskega arhidiakonat od Zagreba in njegovo priključitev leta 1777 k Sombotelu. Če se to ne bi zgodilo, opozarja Pehm, bi zdaj objokovali ne mejo s Hrvatsko ob Muri, ampak ob Zali in bi bil morda slovanski koridor („szlav korridor“, Pehm misli na koridor med Jugoslavijo in Čehoslovaško) že uresničen. Nato Pehm pravi: „Birójevo vojevanje z Zagrebom je brez dvoma bilo usmerjeno na porast madžarstva, tako ozemeljsko kot v prebivalstvu. To je Birójevo pozitivno delo.“²¹⁵ Tako vidimo, da je *tudi nekaterim škofom na Madžarskem bilo raznorodovanje in madžarizacija Slovencev, Hrvatov in Slovakov v njihovih škofijah važnejše kot poglobljanje versko-nravnega življenja pri sebi v njihovem materinskem jeziku*. In takšno delo imenuje Pehm, – poznejši eskergomski nadškof, primac in kardinal Mindszenti (tako si je madžariziral svoje ime) – „pozitivno delo“.

Pehm omenja „slovanski koridor“. O tem poroča dr. Matija Slavič, izvedenec za Prekmurje na mirovnih pogajanjih v Parizu leta 1919 sledeče: „Da bi se ohranili Beli Hrvati med Rabo in Donavo ter Hrvati in Slovenci severno od Mure in Drave, se je delalo na mirovni konferenci v Parizu zlasti s češke strani, ki je oficijelno postavila koridor kot predlog med svoje revindikacije, na to, da bi bil med Čehoslovaško in Jugoslavijo pas ali koridor, čigar manjši del pri Donavi bi spadal pod Čehoslovaško, drugi del da z glavnim mestom Sobotiščem pod Jugoslavijo, po katerem bi imeli ti dve državi neposredno zvezo in bi se s tem pretrgal stik med nemško Avstrijo in Ogrsko. – Mirovna konferenca ni hotela dati tega koridorja, ampak so bili Beli Hrvati razdeljeni med Avstrijo in Ogrsko, ker so nekako v sredini med nemškim in madžarskim prebivalstvom.“²¹⁶

213 Miskolczy, A horvát kérdés története I, str. 473.

214 Miskolczy, A horvát kérdés története I, str. 474.

215 Pehm, Padányi Biró, str. 298.

216 Slavič, Prekmurje, str. 12–13.

Za takšen koridor se je zavzel tudi Francoz *Arthur Chervin* v svoji knjigi *De Prague à l'Adriatique*, ki je izšla leta 1919 v Parizu. Vzhodna meja koridorja bi po tem načrtu šla na jugu od Drave na sever ob zapadnem delu Blatnega jezera do Donave pri Győr-u.

Res bi bila večja možnost uresničitve tega koridorja, če bi duhovniki zagrebske škofije, ki so za časa vespremskega škofa Birója pastirili na levi strani Mure v županiji Zala ne le na ozemlju prekmurskega dela beksinskega arhidiaconata, ampak tudi vzhodneje do Velike Kanize ter na levi strani Drave od Legrada naprej v županiji Somogy gor do Nagy Atada in še dalje, smeli delovati tod še naprej vse do leta 1919, ker bi to ozemlje, naseljenem s Hrvati in tudi Slovenci v južnem delu županije Somogy, prišlo zelo verjetno v Jugoslavijo. Tako bi tudi Hrvati dobili svoje *hrvatsko Prekmurje* onstran spodnjega Medjimurja in *hrvatsko Prekdravje* od Legrada naprej na levi strani Drave.

Ob vsem tem povedanem smo spoznali, da je v obmejnih predelih cerkvena pripadnost vplivala tudi na izoblikovanje državne meje in je tako marsikje in marsikdaj od matičnega jedra odločila narodno manjšino, ki je bila nato izpostavljena raznarodovanju.

ZUSAMMENFASSUNG

ÜBERMURGEBIETLICHER TEIL DES ARCHIDIAKONATES IN BEKSIN BIS JAHR 1400

Der Archidiakonats in Beksin war der älteste und der nördlichste von allen 14 anderen Archidiakonaten in Zagrebaer Diözese im XIII. und XIV. Jahrh.

Erstens wurden allen Pfarren dieses Archidiakonates in Statuten des Zagrebaer Kapitels von 1334 aufgezählt. Diesmal wurde der Archidiakonats auf zwei Teile gespalten: übermurgbietlicher T. auf dem linken Murunterstromm und den Teil zwischen Mur und Drau, grenzend an Zalaer Archidiakonats in Vesprem Diözese, an Belmur Archidiakonats in Győr Diözese und an Archidiakonats in Untere Marke der Salzburger Diözese.

Der Autor gibt einen historischen Rückblick über Name, Orte, Streitigkeiten, Grenze und Verhältnisse diesen Archidiakonats gegen grenzenden Schutz-Siedlungen.

Der Name: der Archidiakonats von Beksin wurde in lateinischen Urkunden vom XIII. und XIV. Jahrh. als *de Becchun*, *de Bexin*, *de Beckhin* bezeichnet. Im XIV. Jahrh. wurden die Bezeichnungen *de Bexin*, *de Beckhin*, *de Bekchyn*, *de Bexyn* u. a. bekannt. Ungarische Historiker bezeichneten diesen Archidiakonats mit „*becksényi föesperseg*“: die Croaten nannten es „*bekšinski arhidiakonats*“ und die Slowenen (nach Matija Slavič) „*beksinski arhidiakonats*“.

Orte nach den der Archidiakonats den Name bekam, war nicht Baksa bei Gurk, als die Historiker Ortway und Kovačič gedacht hatten, weil im Mittelalter dort keine Pfarrkirche war, sondern heutiger Ort Becsehely, als die ungarische Historiker Csánki, Karácsonyi und Holub endlich erklärt hatten.

Schon im Jahre 1249 wurde im Grehche *prope Bekchyn*“ die Kirche St. Johann genannt.

Bis Jahr 1400 wurden diese Archidiakone: Gregor (1278–1284), Demeter (1334), Pavel (1352), Gal (1357–1360), Nikolaj (1360–1365), Ivan (1366–1374), Matej (1377–1386) und Gregor Longus aus Ravene (1393–1418) bekannt.

Jahrhundertlang bis heute galt der Archidiakonats als grenzlicher Gebiet und immer als ein streitbares Territorium.

Seit Mittel XIII. Jahrh. bis 1777 – die Entstehung der Sombathely Diözese – wollten die Bischöfe von Vesprem diesen Archidiakonats zur ihren Diözese beizufügen. Seit 1777 hatten die einige Bischöfe von Sombathely samt Zalaegerseger Gespanschaft desgleichen bemüht.

Zwischen den zweiten Krieg hatte der Zalaegerseger Abt, nachmaliger Primas und Kardinal in Esztergom, der seinen Name in *Minszenti* magjarisiert, auch für Einschließung zur seiner Diözese gearbeitet.

Warum sich die Vespremer auf Zufallen den Archidiakonats von Beksir versteifen hatten? Nachdem der ungarische König Stefan I. die Vesprem Diözese gegründetete im Jahr 1002, hatte er das Gebiet der Gau „Colon“ zugeteilt. Später, wann der König Ladislav, zu Ende XI. Jahrh., die croatische Landschaften zur Ungarn beigeschlossen hatte, erweiterte diese Gau, genannt die Zalagau, im XIII. und XIV. Jahrh. bis Drau.

Gleichzeitig hat die ungarische Seite gemeint, dass auch das Gebiet des Zagrebaer Archidiakonats von Beksin schon während des Königs Stefan I. im Ganzen zum Gau „Colon“ gehört hat. Aber es entsprach nicht der Wahrheit!

Die Zagrebaer Diözese errichtete König Ladislaus I. im Jahre 1094. Seit der Errichtung wurde das ganze Gebiet nachmaliger Archidiakonats von Beksin zur diese Diözese gehört. Auf dem Grunde „Schutz-Siedlungen“ haben die ungarische Historiker voran (Karácsony, Hóman, Holub, Tagányi) die westliche Grenze der ungarische Staat in der Zeit König Stefan I. gezeichnet. Nach ihren Forschungsergebnissen verlief diese Grenze von Zákány bei Murmündung in Drau bis der obere Gurkstromm und Örség. Nach der Ladislaus Einschliessung Slavonien und Croatien wurde die ungarische Grenze in diesem Teil westlich verschoben, auf dem Grenzgebiet entlang Dobra über Radgona bis Ptuj. Später, durch Einfluss der Salzburger, wurde diese Grenze von der Linie Radgona-Ptuj mehr nach Ost auf der Linie Ljutomer-Središće bei Drau versetzt. Dieses Gebiet wurde zum Archidiakonats in Untere Marke zugeteilt, westlicher Teil zwischen Mur und Raab aber zur Diözese Győr (Belmurs Archidiakonats). So auf die Grenze zwischen Dobra und Radgona entstand eine nationale Grenze zwischen Deutschen und Slowenen, auf die Grenze zwischen Ljutomer und Ormož entstand aber eine croatisch-slowenische nationale Grenze.

Es sei sehr interessant, wenn wir die Pfarrorten im übermurgebietlichen Teil des Beksins Archidiakonates vom Jahr 1334 auf der Landkarte übertragen haben, so müssen wir feststellen dass die Grenze diesen Pfarren gegenüber der Grenze Zalaer Archidiakonats sehr zusammenfällt mit der Grenze der Schutz-Siedlungen der ursprüngliche Grenze (aus Stefans I. Zeit) der ungarischen Staat in diesem Territorium.